

IGNÁCZ KÁROLY

Helyi önkormányzatok és választások Budapest elővárosaiban az 1920-as évek elején*

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2022.2.5>

A 19. és 20. század fordulóján a modern nagyvárossá vált Budapest körül gyors ütemben épült ki egy, a fővároshoz egyre szorosabban kötődő elővárosi övezet. Jelen tanulmányban e terület négy sajátos településének közigazgatását és közéletét vizsgálom az 1919 és 1923 közötti években. Az akkori Pesttől északra elhelyezkedő Újpest és Rákospalota, illetve a délre fekvő Kispest és Erzsébetfalva (ma Pesterzsébet) 1950-ig önálló községként, illetve városként fejlődött.

Mi a közös a témánk szempontjából e négy Pest vármegyei településen? Egyrészt ezek voltak a főváros környékének legnagyobb elővárosai, ahol 1920-ban összesen több mint 180 ezren éltek. Másrészt 1922–1923-ban mind a négy helyen általános helyi képviselő-választást, majd azok nyomán tisztújítást tartottak. Három település ugyanis akkor vált nagyközségből rendezett tanácsú várossá, és így a törvény szerint új, városi választást kellett tartani, míg a már 1907 óta városi rangú Újpesten a felüglesztett autonómia visszaállításakor került sor erre.¹

Milyen problémák jellemezték e sajátos, modern elővárosok életét az alapvetően másfajta településekre szabott közigazgatási

* A tanulmány a Neopstrans ERC CoG 2017 kutatási projekt (szerződés-szám: 772964) keretében készült.

¹ Bár a vizsgált négy település közül három 1922–1923-ig jogilag nagyközségnek számított, a továbbiakban az egyszerűség kedvéért összefoglalóan az elővárosok kifejezést használom rájuk, és csak rájuk, azaz a főváros környékének további, részben hasonló településeivel itt most nem foglalkozom.

és önkormányzati keretek között? Milyen feszültségekkel járt a modern politikai tömegmozgalmak, a szociáldemokraták és a keresztényszocialisták megjelenése az amúgy is komoly konfliktusokat hozó világháborús és azt követő években? Hogyan próbálta megőrizni a helyi hatalmát e települések régi, alapvetően liberális elitje? Milyen módon igyekezett kontrollálni az eseményeket a felettes közigazgatási hatóság, a konzervatív vármegye és annak tisztviselői? A helyi önkormányzati élet változásainak bemutatása mellett ezekről a kérdésekről is szó esik e tanulmányban.²

Előzmények: az elővárosok és Nagy-Budapest kérdése

Az elővárosok népességének robbanásszerű növekedése a 19. század utolsó évtizedétől indult meg. 1910-re már mind a négy vizsgált településen több tízezren éltek, és a világháborús ipari konjunktúra még tovább növelte a lakosság számát. A háború utáni gazdasági visszaesés idején, 1920-ban tartott népszámlálás szerint összesen 184 ezren éltek a négy településen. (Lásd az *1. táblázatot*).³ A népesség növekedése 1920 után is folytatódott.

Vagyis a magyarországi települések 1920. évi népességi rangsorában Újpest és Kispest – utóbbi a legnagyobb községként – az első tizben szerepelt (7. és 8. helyeken), többek közt Pécsét és Győrt megelőzve, míg Erzsébetfalva és Rákospalota a 13., illetve a 18. helyen állt.⁴ Az *1. táblázatból* kiolvasható, hogy e telepü-

² A tanulmány megírásához elsősorban levéltári és sajtóforrásokat tudtam használni. A helytörténeti irodalom kevés figyelmet fordított a vizsgált időszak konfliktusos éveire. A két világháború közötti ilyen munkák esetében további problémát jelentett, hogy a szerzőik általában maguk is szereplők voltak az akkori történetekben. Az 1945 utáni munkák fókuszában pedig nem a helyi közigazgatás és önkormányzatiság állt, annak – egyébként bonyolult és országos szinten sem feltárt – szabályait és jellemzőit nem vizsgálták, így e témával kapcsolatos leírásaik gyakran hiányosak és pontatlanok.

³ KALMÁR Ella: A „statisztikai” Nagy-Budapest. In: HOLLÓ Szilva Andrea–SÍPOS András (szerk.): *Az ötven éves Nagy-Budapest – előzmények és megvalósulás*. Tanulmányok Budapest Múltjából XXX. BTM–BFL, Budapest, 2002. 289–336., 302–303. és 323.

⁴ Városok és községek népessége. *Városok Lapja*, XVI/10. (1921. október 20.) 82. A lap táblázatában nem szerepel az 1920-as népszámlálás idején még meg-

1. táblázat. A négy előváros népességnövekedése 1890 és 1920 között, és az ipari dolgozó népesség száma és aránya 1920-ban

Település	Népesség 1890	Népesség 1910	Népesség 1920	Ipari népesség 1920		Várossá válás
	N	N	N	N	%	év
Újpest	23 521	55 197	56 489	35 302	62,5	1907
Rákospalota	6264	25 147	36 008	18 010	50,0	1923
Kispest	4913	30 212	51 064	28 107	55,0	1922
Erzsébetfalva	4754	30 970	40 545	23 350	57,6	1923
Összesen	39 452	141 526	184 106	104 769	56,9	

léseken a lakosság több mint fele az iparban dolgozott. Bár ez a statisztikai kategória közel sem csak ipari munkásokat tartalmazott, az mégis egyértelmű, hogy ők meghatározó társadalmi csoporttá váltak.

E rövid bemutatás is érzékelteti, hogy ezek a települések olyan közigazgatási és fejlesztési problémát okoztak, amelyet a korabeli keretek között nem lehetett, és nem is tudtak megoldani, de igazából kezelni sem. Ahogy Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Közigazgatási Bizottsága megfogalmazta a kormánynak tett 1908-as jelentésében: „Budapest környékén a főváros lakosságával azonos értelmiségi fokon álló és így nagyobb igényeket támasztó 15.000–20.000 [fős] lakossággal és fejlettebb iparral bíró községek vannak, amelyeknek adminisztrációja azokban a szűk keretekben, amelyeket az 1886:XXII. tc. [azaz a községi törvény] kivétel nélkül minden községre nézve egyformán szabott meg, helyesen nem látható el.”⁵

Nem véletlenül merült fel már az 1890-es évektől az elővárosok fővároshoz csatolásának, azaz Nagy-Budapest létrehozásának ötlete vármegyei, fővárosi és kormányzati szinten is. Az agg-

szállás alatt álló Pécs, így abban Erzsébetfalva a 12., Rákospalota a 17. helyre került.

⁵ Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja, VII/7. (1909. február 18.) 63.

limerációs probléma megoldására ugyanis a korban a közigazgatási egyesítés volt a kézenfekvő megoldás, amikor a nagyváros „bekebelezi” a peremtelepüléseit, ahogy az a Magyarországon sok tekintetben mintának tekintett Ausztriában (Nagy-Bécs, 1890) vagy németországi nagyvárosoknál történt a századforduló környékén. Ugyanakkor a fővárosi önkormányzat, elsősorban pénzügyi okokból, elvetette azt, amin a századforduló után megújuló vezetés sem tudott változtatni. Az átfogó reformprogramot indító Bárczy István polgármester (1906–1918) hiába dolgoztatott ki 1908-ban egy komoly szakértői elemzést és javaslatot Nagy-Budapest létrehozására hét-tizenkét „szomszédos község” becsatolásával, a fővárosi képviselőket nem sikerült meggyőznie.⁶

Így indult el – részben alternatív folyamatként – e községek rendezett tanácsú várossá alakulása, elsőként Újpesten 1907-ben. Ugyanakkor Újpest átalakulása – a kortárs megítélés szerint – éppen hogy nem vált sikertörténétté.⁷ A másik három település pedig egyelőre maradt a járási főszolgabíró felügyelete és irányítása alatt: Rákospalota a Váci, míg Kispest és Erzsébetfalva a Kispesti járáshoz tartozott.

A főváros és környéke egyre erősebb gazdasági és társadalmi összefonódása ellenére tehát az adminisztratív különállásuk alapvetően megmaradt. Egy fontos hatóság jelentett kivételt: a budapesti államrendőrség hatáskörét már 1890-től kiterjesztették Újpestre és Rákospalotára, majd 1912-től Kispestre és Erzsébetfalvára. Ezt azzal indokolták, hogy mind a főváros, mind az adott települések rossz közbiztonságának megjavítására nincs más hatékony megoldás, és a „rohamosan fejlődő” peremtelepülések rendészeti igazgatása egészen más szabályozást kíván, mint más községké.⁸ Egy másik területen, a háború alatt

⁶ SIPOS András: *Várospolitikai és városigazgatás Budapesten 1890–1914*. BFL, Budapest, 1996. 202–204.; KALMÁR Ella: I. m. 290.; Bene Lajos: Nagy-Budapest tervének kialakulása. *Városi Szemle*, XXXI. (1945) 81–98, 81–83.

⁷ Az újpesti problémákról lásd SIPOS András (szerk., bev. tan. írta): *Dokumentumok Újpest történetéhez 1840–1949*. BFL, Budapest, 2001. 48–50.; illetve alább az 1918–1919-es eseményeket.

⁸ Erről részletesen lásd PERÉNYI Roland: *A bűn nyomában. A budapesti bűnözés társadalomtörténete 1896–1914*. Uránia Alapítvány–L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012. 185–196. A közbiztonsági egyesítés 1919 végén teljesedett ki,

közfeladattá váló lakossági élelmezésnél 1918 tavaszán valósult meg Budapest és környékének egységes kezelése a Budapesti Környék Közellátási Bizottságának létrehozásával, amely testület a politikai rendszereken átívelően igyekezett a fővárossal megegyező ellátást biztosítani az igencsak tágan vett környék számos településének egészen 1924-ig.⁹

A háború utolsó évében a Nagy-Budapest-koncepció megvalósítása is ismét naprendre került, ezúttal Pest vármegye önkormányzati ülésén. 1918 áprilisában Kégl János megyei képviselő – aki később, az őszirózsás forradalom nyomán a megye főispán-kormánybiztosa lett – terjesztette elő a javaslatot azzal az indoklással, hogy e területen lényegében fővárosiak laknak, akiket úgymond vissza kellene venni Budapestnek. A községek vármegyei adminisztrációja nem vált be, de nem is elvárható, hogy az alkalmazkodjon az itteni speciális igényekhez. A közös közigazgatás – rendőrségi és élelmezési téren induló – kiterjesztését folytatni kell a közegészségügy, a közlekedés, a lakásügy stb. területén. Összességében tehát Kégl szerint – ha nem is egy mesterségesen megnövelt városra, egy „gross Wien-re”, de – egy természetesen fejlődő Nagy-Budapestre volna szükség. Hivatkozott a főváros polgármesterének 1908-as egyesítési reformtervére, és lényegében az ott meghatározott tágabb kör, azaz akkor már tizenhárom környező község és Újpest Budapesthez csatolását javasolta. Az érintett települések képviselői részéről két támogató hozzászólás után a Pest megyei képviselő-testület elfogadta a javaslatot, és határozatban kérte a kormánytól és Budapesttől a települések fővároshoz csatolását – sikertelenül.¹⁰ Budapest

amikor az egységes, állami rendőrség megszervezését követően már huszonkét település tartozott az új, a fővárossal közös rendészeti egységbe. Lásd 5047/1919. (október 1.) ME sz. rendelet. *Magyarországi rendeletek tára 1919.* 752–767; A községekre kiterjesztés: *Budapesti Közlöny*, 1919. december 25. 2.

⁹Először huszonnyolc, majd 1919 tavaszától újabb húsz település tartozott e speciális egységbe. A témáról részletesen lásd Károly IGNÁCZ: *The Emergence of the Outskirts of Budapest as a New Administrative District through the Organisation of the Food Supply, 1917–1919. Südost-Forschungen*, 79. (2020) 71–95. DOI: <https://doi.org/10.1515/sofo-2020-790107>

¹⁰Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára (MNL PML) IV. 403.a-b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Törvényhatósági Bizottsága közgyűlésének jegyzőkönyvei. 140. kötet, 371/1918. (április 8.).

önkormányzati testülete valószínűleg nem is foglalkozott már a háború végén Pest vármegye felterjesztésével, azonban a fővárosi pénzügyi bizottság ülésén az egyik képviselő szóba hozta az ügyet, elítélve a kezdeményezést. Szerinte a nehéz helyzetű főváros külső, állami támogatás nélkül nem veheti át ezeket a községeket a „rendezetlen viszonyaikkal”. „A megyei urak tudják, mit akarnak, a mi rovásunkra szabadulni meg egy nagy gondtól. Mi ezzel a kérdéssel nem foglalkozunk mindaddig, amíg Budapestet nem rendeztük és ki nem építettük.”¹¹

Újabb javaslat a Tanácsköztársaság idején, 1919. április végén készült a főváros és a környező települések (akkor tizenhét) közigazgatási egyesítésére, mert azt „gazdasági, közbiztonsági, közegészségi és népjóléti érdekek elodázhatalanná teszik”.¹² A részletes Nagy-Budapest-terv nem készült el,¹³ bár a gyakorlatban a fővárost és környékét egységesen kezelték. A közigazgatási beosztás annyiban változott, hogy a 25 ezer lakoson felüli településeket általánosan várossá nyilvánították, amely Rákospalotát, Kispestet és Erzsébetfalvát is érintette. Utóbbi új nevet is kapott: Leninváros.¹⁴

A Tanácsköztársaság bukása után az új, ellenforradalmi rendszer nem ismerte el az 1918–1919-es „forradalmi” intézkedéseket, és a közigazgatásban a legtöbb helyen igyekezett visszaállítani az 1918. október 30-i személyi és testületi állapotokat.¹⁵ A két világháború közötti időszakra ugyan általánosan elfogadottá vált, hogy Budapest környéke egy sajátos jellemzőkkel bíró terület, de pénzügyi és politikai okokból a Nagy-Budapest-koncepció nem valósult meg egészen 1950-ig. A főváros oldaláról a pénzügyi aggályok továbbra is megmaradtak, míg új elemként a politikai elutasítás oka az volt, hogy a környék munkástelepüléseit balol-

¹¹ *Fővárosi Közlöny*, 1918/34. (július 12.) IV. Melléklet, 5.

¹² Nagy-Budapest megteremtése. *Népszava*, 1919. április 27. 9. Lásd még HORVÁTH Miklós (szerk.): *Budapest története*. V. kötet. *A forradalmak korától a felszabadulásig*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 62.

¹³ Uo. 79.

¹⁴ Uo. 70.

¹⁵ 3886/1919. (augusztus 8.) ME sz. rendelet a törvényes közigazgatás felvételéről. *Magyarországi rendeletek tára*, 1919. 627–628. A megvalósítás gyakorlati problémáiról lásd jelen számban Püski Levente tanulmányát.

dalinak tartották – az 1920-as években nem is alaptalanul –,¹⁶ amelyek becsatolása felboríthatta volna a főváros kényes politikai egyensúlyát, a jobboldali városvezetés antidemokratikus eszközökkel fenntartott hatalmát.¹⁷ Az elővárosok tehát továbbra is Pest vármegyéhez tartoztak.

Keresztényszocialista kísérlet a helyi hatalom átvételére 1919 után

Az ellenforradalom kezdetén egy nem minden előzmény nélküli, mégis új, erőteljes keresztényszocialista mozgalom lépett színre, amely hasonlóan a fővároshoz, az elővárosokban sem akarta elfogadni azt, hogy az 1918 októberi helyi önkormányzatokat, képviselő-testületeket és elöljáróságokat állítsák helyre. Budapesten sikerrel jártak: előbb 1920 tavaszán kormánybiztos került a főváros élére, majd az 1920 nyarán az új jogszabályok alapján megtartott önkormányzati (törvényhatósági) választáson a keresztény pártiak győztek és vették át a helyi hatalmat.¹⁸

Az elővárosokat ugyanígy szerették volna az új „keresztény szellem”-nek megfelelően átalakítani. A belügyminiszter – Pest vármegye alispánjának felterjesztésére – azonban csak Újpest városában (és egyébként még Csepel községben) függesztette fel a helyi autonómiát, amiből következően kormánybiztos került a település élére. A szövevényes újpesti eset külön tanulmány témája lehetne,¹⁹ amelynek most csak a legfőbb eseményeit mutatom be.

¹⁶ Ennek ellenére Budapest környékének későbbi eposzi jelzője, a „vörös övezet” egy jól hangzó, de téves újságírói képzet volt, lásd IGNÁCZ Károly: Határtalan „vörös övezet” Budapest körül? – Egy politikai-ideológiai mítosz. In: Kiss Zsuzsanna–SZILÁGYI Zsolt (szerk.): *Határ, határhelyzet, határátlépés*. HIK–Líceum Kiadó, Szeged–Eger, 2022. 113–128.

¹⁷ SZEKERES József: Nagy-Budapest kialakulásának előzményei. In: SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából XXV*. BTM–BFL, Budapest, 1996. 269–314., 289–290.

¹⁸ IGNÁCZ Károly: *Budapest választ. Parlamenti és törvényhatósági választások a fővárosban, 1920–1945*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2013. 34.

¹⁹ A kérdést a helytörténeti irodalom alig tárgyalja. Lásd például az egyébként érintett Ugró Gyula korabeli munkáját (*Újpest, 1831–1930*. Újpest, 1932), de a későbbi összefoglalást is (GERELYES Ede [szerk.]: *Újpest története*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977). Kapcsolódó dokumentumokat és adatokat

1918 tavaszán Újpest polgármestere, Miklós Antal belebukott egy közéleti korrupciós ügybe, Pest vármegye főispánja felfüggesztette az állásából, és fegyelmi eljárás indult ellene.²⁰ Utódja az elődje lett: 1918 májusában a város korábbi, első vezetőjét (1907–1911), Ugró Gyulát nevezte ki helyettes polgármesternek a helyi képviselő-testület. Ugró aktív szerepet vállalt az őszirózsás forradalom idején Újpesten, a magát feloszlato képviselő-testület szerepét átvevő helyi nemzeti tanács elnöke lett, és a szociáldemokrata pártba is belépett. A Tanácsköztársaság bukása után tehát igencsak nehéz kérdés volt, hogyan állítsák helyre az 1918. október 30-i állapotokat Újpesten, mert a polgármesteri posztra jelentkező mindkét személy, Miklós Antal és Ugró Gyula is lényegében vállalhatatlan volt az új rendszer számára. Miklósnak ideiglenesen sikerült elfoglalnia a polgármesteri széket 1919. augusztus elején, arra hivatkozva, hogy a fegyelmi ügyét 1919. március 20-án (!) Pest vármegye kormánybiztosa sima pénzbüntetéssel zárta le, azaz nem ítélte hivatalvesztésre. Ezt a határozatot azonban a megye alispánja törvénytelennek tartotta, és ezt közölte is Miklóssal és az őt támogató újpesti polgárokkal 1919 augusztusában. Az alispáni jogértelmezéssel szembemelve Miklós augusztus 25-én összehívta a régi városi képviselő-testületet, amely elfogadta a márciusi kormánybiztosi határozatot, és megerősítette őt a polgármesteri állásában. Eközben különböző, nehezen megítélhető támogatottságú helyi csoportok igyekeztek befolyásolni a felsőbb hatóságokat, elsősorban az alispánt, Miklós leváltását, Ugró „visszahelyezését” vagy kormánybiztos kinevezését kérve. Végül az alispán az utóbbi,

közölt az alábbi válogatás: SIPOS András: *Dokumentumok Újpest történetéhez...* I. m. 180., 189., 199–208.

²⁰ Bár összességében számos ügy arra utal, hogy a főváros könyéki ellátási és közigazgatási gondok háttérében rendszerszintű problémák álltak, az újpesti ügyek már korábban is botrányt okoztak. 1918 tavaszán az Országos Közéleti Hivatal miniszteri biztosa végzett átfogó vizsgálatot Újpesten, és a 99 oldalas jelentésében nemcsak a felmerült panaszokat tartotta valóságnak, hanem a város egész közellátási, sőt általános adminisztrációját rossznak ítélte meg. Lásd Újpest vegyes iratok. Újpest város közéleti helyzetének vizsgálata, 1917–1918. Budapest Főváros Levéltára (BFL) V. 675.h. 3 doboz. Miklós Antal felmondással, nyugdíjaztatását kérve próbált kibújni a fegyelmi eljárás alól, de a megyei felettes hatóság azt nem fogadta el.

keresztényszocialista kérésnek megfelelően javasolta a belügyminiszternek Újpest város autonómiájának felfüggesztését, a képviselő-testület felosztatását, amelyet az szeptember 12-én meg is tett. A hivatalos indoklás szerint a képviselő-testületet azzal, hogy visszahelyezte az állásába a súlyos visszaélésekkel vádolt, felfüggesztett polgármestert, bizonyította alkalmatlanságát, ráadásul „számos tagja a kommünnek is exponense volt”.²¹

Utóbbi az újpesti keresztényszocialisták lapja is hirdette, sőt újabb vádakot fogalmazott meg. „Újpest város képviselőtestülete, főleg az elmúlt évtizedben, a zsidó szabadkőműves, a vörös és véres szociáldemokrata egyéni érdekek lerakódótelepe volt” – írta visszatekintve, 1921 elején az *Újpest és Vidéke* szerzője, aki a 200 képviselő között közel 130 „zsidót”, a legutolsó testület tagjai között pedig „nagyszámú hírhedt és notórius kommunistát” látott.²² E vádak nemcsak Újpesten jelentek meg; a régi, megszüntetendő „zsidó, szabadkőműves és kommunista szellem”-ről Budapesten is sokat beszéltek a keresztény politikusok,²³ és hasonlóan érveltek más főváros környéki településeken is. A kispesti keresztényszocialisták 1920. március végén kérték a belügyminisztertől a helyi képviselő-testület felosztatását. Leírásuk szerint Kispesten, a „bolsevizmus egykori fő fészkeben” a keresztény megújulás fő akadálya az, hogy „a végrehajtó hatalom még ma is a zsidó szabadkőműves kommunista községi képviselőtestület kezében van”, a tagok „óriási többsége zsidó és ez is nagyrészt szabadkőműves”, ezért kellene ott „végre erélyes tisztogatást csinálni”,

²¹ A belügyminiszter egy másik döntésével megsemmisítette az 1919. március 20-i kormánybiztosi határozatot, így Miklós Antal fegyelmi eljárása folytatódott, és pár hónap múlva hivatalvesztésre ítélték. A volt polgármester fellebbezései folytán az ügye még évekig húzódott, ez azonban Újpest életét már nem befolyásolta. Az egész újpesti történet számos irata megtalálható: Miklós Antal fegyelmi ügye. MNL PML IV. 408.b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának közigazgatási iratai. 7787/1939. isz. További iratok a BFL-ben is találhatóak, például a belügyminiszter felosztató döntését az újpesti városi iratokból közli: Sipos András: *Dokumentumok Újpest történetéhez...* I. m. 205–208.

²² Várospolitikánk. *Újpest és Vidéke*, 1921. január 2. 2.

²³ Lásd például az 1920-as fővárosi törvény nemzetgyűlési vitáját: *Nemzetgyűlési napló 1920–1922*. III. kötet, Haller József előadó (4–5.), Usetty Ferenc (23.), Schandl Károly (89–93.) és Vass József (95–96.) felszólalásait, illetve az ellenzéki képviselők beszédei alatti közbeszólásokat is.

„a helyzetet ismerő erélyes kezű kormánybiztos[t]” kinevezni. Enélkül ugyanis csak tehetetlenül nézik, hogy tisztán „zsidó” testület uralkodik a 98%-ban keresztény községben²⁴ az országos keresztény uralom idején.²⁵ A szomszédos Erzsébetfalván is adott be a helyi keresztény párt kérelmet a képviselő-testület feloszlatására, valószínűleg hasonló érveléssel.²⁶

Tanulságos az Erzsébetfalván felmerült, a község vezető tisztviselői posztját érintő személyi probléma is. Az ellenforradalom első napjaiban ugyanis a helyi (helyettes) főbíró, Müller Mátyás nyomdászt letartóztatta és megverte egy rendőr. Az eset után a községi elöljáróság és a felettes közigazgatási vezetők, a kispesti járási főszolgabíró és a vármegyei alispán hiába tiltakoztak az erőszak ellen, álltak ki a helyi vezető mellett, utóbbi jobbnak látta lemondani és a háttérbe húzódni. Az eset különlegességét az adja, hogy a megvert főbíró szociáldemokrata és zsidó származású volt – ezért is verték és fenyegették meg mint „bolsevik zsidót”. Ráadásul az őszirózsás forradalom idején, 1918. december 1-jén egy népgyűlésen választották meg főbírónak a gyűlöltté vált elődje helyett, azaz elvileg nem is őt kellett volna visszahelyezni a tisztségébe az 1919. augusztusi kormányrendelet szerint. Mégis mind a helyi elöljáróság, mind a felettes közigazgatási tisztviselők eleinte ezt a megoldást támogatták. Ebben nyilván szerepet játszott az, hogy korábban a megválasztása a főszolgabíró jóváhagyásával történt, és bár Müller vállaltan „forradalmár lelkű” és szociáldemokrata volt, a Tanácsköztársaság kikiáltásakor lemondott tisztségéről, és nem vállalt abban semmilyen más szerepet sem. Végül 1919 őszén a községben másik helyettes főbíró választottak, akinek szintén volt „őszirózsás” múltja.²⁷

²⁴ Bár az antiszemita által használt „zsidó” megbélyegzés nem feltétlenül függ össze a vallási statisztika kategóriáival, érdemes itt megadni az elővárosokban az izraelita felekezethez tartozók arányát 1920-ban: Újpest 20%, Erzsébetfalva 8%, Rákospalota 6%, Kispest 5,6%. KALMÁR Ella: I. m. 314–317.

²⁵ A Kispesti Keresztény Szocialista Párt kérelme belügyminiszternek, 1920. május 31. MNL PML IV. 408.b. 24.480/1920. isz.

²⁶ Uo. 22.064/1920. isz., amelyben csak szó van a kérelemről, de nincs ott az alispáni iratok között, és azt eddig a főispáni, illetve a kispesti főszolgabírói iratok között sem találtam meg.

²⁷ Uo. 971/1919. isz.; BFL V. 371.a. 1. doboz. Erzsébetfalva képviselőtestületi jegyzőkönyvei, 1918–1919. Müller Mátyásnak az eseményeket összefoglaló

Visszatérve a keresztényszocialisták 1920-as feloszlatai követeléseihez, azokat Pest vármegye vezetői már nem igazán támogatták a kispesti járáshoz tartozó két településen. A belügyminisztérium utasítására ugyan vizsgálatot rendeltek el, ám a vármegye közgyűlése 1920 nyarán azzal utasította el a panaszokat, hogy az állam érdekét vagy a község jólétét nem látták veszélyeztetve.²⁸ Ezután a belügyminiszter külön kikérte a vármegye főispánjának véleményét is, aki szintén nem ítélte a községek autonómiájának felfüggesztését „feltétlenül szükségesnek”, csak – a község békéjének megóvása miatt – indokolhatónak, de az új községi választási törvény alapján tartandó helyi választások közelsége miatt azt célszerűtlennek tartotta.²⁹ Azaz a főispán mégiscsak azt sugallta, hogy ne avatkozzanak be, amit végül a belügyminiszter, Ferdinandy Gyula (a közigazgatási reformokat előterjesztő, de az elfogadtatásukba nem sokkal később belebukó kispagoda politikus)³⁰ is elfogadott.

A főváros környékének egyértelműen antiszemita keresztényszocialista mozgalma viszont gyorsabb és radikálisabb változásokat követelt, és elégedetlenségéből fakadóan egyre kiterjedtebben vonta meg az ellenség körét. A községi és közigazgatási tisztviselőket zsidó szelleműnek, „keresztlevéllel rendelkező szabadkőműveseknek” vagy a zsidók érdekeit szolgáló áruló keresztényeknek nevezték. Némethy Jenő kispesti főszolgabíró például azzal a képtelen váddal támadta meg 1920 nyarán, hogy a „zsidó-szabadkőműves mesterkedés” keretében „felfegyverzi a zsidókat”, és aki a kispesti keresztényszocialisták elnöke szerint „egyetlen keresztény szervezetünknek nem tagja [...] Úgy látszik, hogy a keresztények között nem érzi jól magát. Lefoglalja minden idejét [a

lemondó levelét lásd BFL IV. 401.b. A kispesti járás főszolgabírójának általános közigazgatási iratai. 3. doboz. Személyzeti ügyek. 5590/1919. isz.

²⁸ MNL PML IV. 408.b. 22.064/1920. és 24.480/1920. isz. A kispesti főszolgabíró vizsgálati jelentései sajnos nincsenek meg itt az alispáni iratok között, míg a BFL-ben található, tematikusan átrendezett saját fondjában (IV. 401.b.) nem lehet iratszámra keresni, így ott sem találtam meg.

²⁹ A főispán felterjesztései a belügyminiszterhez, 1920. november 4. MNL PML IV. 401.b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának általános iratai. 833/1920. és 834/1920. isz.

³⁰ Ferdinandyról és a közigazgatási reformjavaslatokról lásd bővebben jelen számban Paksy Zoltán tanulmányát.

zsidókkal] való pajtáskodás.”³¹ Az újpesti keresztényszocialisták pedig az alispán által kinevezett kormánybiztos, az erdélyi menekült tisztviselő, Semsey Aladár tevékenységét támadták egyre erősebben. A keresztényszocialisták helyi vezetője, Wertz József hitoktató, újságíró több feljelentésben is kérte, hogy Semsey ellen indítsanak fegyelmi eljárást, és mentsék fel a hivatalából.³²

Ezek a keresztényszocialista támadások azonban nem értek célt. Ennek hátterében ott húzódott a területi önkormányzatok újjászervezésének országos ügye, amely elakadt a politikai harcokban, így Budapesten kívül nem született új törvény a helyi képviselő-testületek összetételéről, választásáról.³³ Vagyis általában a régi, 1918 előtti jogszabályok maradtak érvényben, így az 1886-os községi törvény erre vonatkozó rendelkezései is. Eszerint háromévente kell voksolást tartani, amelyen mindig a képviselő-testület fele újul meg, így a tagok mandátuma hat évre szól. Ez alapján egyre több községben tartottak helyi képviselő-választásokat 1920–1921 folyamán.

1921. március 17-én, Rákospalotán került sor egy minden tagsági helyet érintő választásra, alacsony részvétellel (21%).³⁴

³¹ Felfegyverzik a soroksári zsidókat. *Új Lap*, 2020. június 25. 4.; Keresztény politikát követel a munkásság! Uo., 1920. július 6. 4. Az első cikk „alapja” a helyi fegyvertartási engedélyek kiadásával kapcsolatos panasz volt. A kereszténypárti politikai napilapban megjelent vád a főszolgabíró és alispán hivatalos levelezésébe is bekerült, utóbbi jogosnak tartotta a rágalmozók – köztük Urbányi C. József, a kispesti keresztényszocialisták elnöke – ellen bűnvádi eljárás elindítását. Némethy természetesen maradt a posztján, majd 1922-ben a megszűnő kispesti helyett az újonnan szervezett központi járás főszolgabírója lett.

³² Az ellentét már 1920 elején megjelent, miután egy feljelentés nyomán a belügyminiszter vizsgálatot rendelt el az újpesti keresztényszocialista párt és egyesület ügyében, és annak vezetésével a kormánybiztost bízta meg. Az igazi konfliktus és botrány 1920 novemberében robbant ki nyilvánosan, amikor Semsey el akarta bocsátani a helyettes polgármestert, a felvidéki menekült Förster Kálmánt, akit a keresztényszocialisták vettek védelmükbe. A szövevényes ügy részleteit lásd a már hivatkozott alispáni irategyüttesben: MNL PML IV. 408.b. 7787/1939. sz., illetve a kereszténypárti hetilap, az *Újpest és Vidéke* számaiban, például: Semsey megyebiztos törvénytelenége. 1920. november 21. 1–2.; Távoznia kell a megyebiztosnak. 1920. december 5. 1.; A megyebiztos esztelen vádaskodása. 1921. január 2. 1–2.

³³ Erről lásd jelen számban Püskei Levente és Paksy Zoltán tanulmányát.

³⁴ A községben ezt megelőzően 1913-ban rendeztek utoljára helyi választást, így már az összes képviselő mandátuma rég lejárt. 1921-ben a 36 ezer fős tele-

Ezen a helyi kereszténypárti radikálisok és ébredők (Ébredő Magyarok Egyesület, ÉME), akiket Budaváry László, a rákospalotai választókerület nemzetgyűlési képviselője³⁵ vezetett, teljes vereséget szenvedtek az ellenük összeállt széles – „munkások, iparosok, kereskedők, kiskgazdák és polgárok” alkotta – blokkal szemben. A voksolás utáni tisztújításon az utóbbi erők jelöltjei lettek a helyi előljáróság tagjai.³⁶

Két hónap múlva, május 21-én Erzsébetfalván rendeztek helyi választást, amelyen a képviselő-testületi helyek feléről döntöttek.³⁷ Itt a keresztényszocialistáknak szélesebb helyi összefogást sikerült létrehozniuk, velük szemben a liberálisok és szociáldemokraták blokkja állt: előbbi négy, utóbbi hat helyet szerzett meg a tizből.³⁸ Így a régi képviselőket és a község legnagyobb adófizetőit, a viriliseket is számítva a liberális blokk többsége megmaradt az önkormányzati testületben. Ennek ellenére a választás utáni tisztújításon – erősen vitatható, nem tiszta szavazással – kereszténypárti siker született: a sajtótudósítások szerint a jobboldali tömeg, köztük az ébredők szervezett csoportja erőszakkal fenyegették a liberális blokkhoz tartozó képviselőket és választó-

pülésen a régi törvény szerint csak 5747 választójogosult volt, akik közül mindössze 1205 fő szavazott. BFL V. 572.d. Rákospalota nagyközség általános közigazgatási iratai. 1. kisdoboz. Községi képviselőtestületi választások. Az 1921-es választás iratai.

³⁵ Lásd EÖRY Áron: „A pestújhelyi pogromhős”, majd „detronizált apostol”. Budaváry László képviselősege Rákospalota, Pestújhely és környéke országházi küldötteként 1920–21. *Helyem, házam, palotám*, 2018/1. 20–27.

³⁶ A hírhedt antiszemita képviselő, Budaváry 1921-es „bukásáról” több országos napilap is beszámolt. A győztes blokkhoz tartoztak a szociáldemokraták is, a lapjuk szerint a 20 új képviselő közül 4 az ő pártjukból került ki. Budaváriék bukása a rákospalotai községi választáson. *Népszava*, 1921. március 18. 4.; Budaváry pártja harmadszor is megbukott. *Pesti Napló*, 1921. április 10. 1.; Budavári Rákospalotán is megbukott. *Világ*, 1921. április 10. 2.

³⁷ A községben 1915-ben még tartottak helyi választást, de a következő, 1918 végére tervezett már elmaradt az akkori forradalmi események miatt. Így az 1912-ben hat évre választott képviselők mandátuma lejárt, az ő helyeikre történt választás 1921 májusában. Ugyanakkor az 1915-ben választott képviselők hat éves ciklusa még tartott, az csak 1921 végén járt le.

³⁸ Választások. *Erzsébetfalva és Környéke*, 1921. május 26. 1. – E választásról nem találtam részletesebb adatokat, csak annyit, hogy a 40 ezer fős községben mindössze 3131 szavazásra jogosult volt. BFL V. 371.a. 1. Erzsébetfalva képviselőtestületi jegyzőkönyvei, 22/1921. (május 4.).

kat.³⁹ A község tisztviselőinek egy része így kereszténypárti lett, köztük az új főbíró, Zyzda Albert is. Őt azonban a helyi liberális lap mérsékeltebb jobboldalinak tartotta, akinek komoly szerepe volt abban, hogy a proletárdiktatúra után „Erzsébetfalván semmi nagyobb excessus [túlkapás, kilengés] nem történt”.⁴⁰ Fél évvel később, 1921. december 20-án újabb választást tartottak a településen, mert akkor járt le a képviselő-testület másik felének, az 1915-ben megválasztott tagoknak a mandátuma. Az 50%-os részvétellel megtartott szavazáson ismét szoros eredmény született, a liberális blokk négy, a kereszténypártiak hat mandátumot szereztek. A liberálisok és a szociáldemokraták a kedvezőtlen eredményt azzal magyarázták, hogy a névjegyzék ismét hiányos volt, a szavazást egy keddi munkanapra tűzték ki, és nem tartottak értekezleteket, gyűléseket.⁴¹ Az utóbbi két állítás tényszerűsége mellett valószínűleg a névjegyzékből is tényleg sokakat kihagyhattak, mert a két évvel későbbi, 1923-as választásnál, ugyanolyan feltételek mellett több mint 70%-kal többen kerültek a jogosultak közé.⁴² A két részletben megújult testületben tehát a

³⁹ A tisztújításról több fővárosi lap is beszámolt, a különböző irányultságoknak megfelelően eltérő módon. Ugyanakkor a kereszténypárti *Nemzeti Újság* antiszemita kiszólásokkal tűzdelt cikke (Mi történt Erzsébetfalván? 1921. május 31. 3.) is elismerte, hogy az ébredők „vigyáztak” a rendre, és „el-durrant néhány jól irányzott és célbataláló nyakleves”. Ehhez képest lásd Főbíróválasztás Erzsébetfalván 1921 május 29-én. *Világ*, 1921. május 29.; Mi történt Erzsébetfalván? Uo., 1921. június 1. 7.; Izgalmas harc az erzsébetfalvai főbíróválasztáson. *Pesti Napló*, 1921. május 29. 2. A helyi liberális blokk szerint pedig csak az „erőszak, fenyegetés és a választási törvénytelenések egész sorozata” miatt maradtak alul a szavazáson. Választások; A liberális blokk választóihoz! *Erzsébetfalva és Környéke*, 1921. június 2. 1. és 2.

⁴⁰ Dr. SZALAI Jenő: Szivárvány. *Erzsébetfalva és Környéke*, 1921. január 6. 1.

⁴¹ A decemberi választáson is valószínűleg ugyanazt a választói névjegyzéket használták, mint májusban, 3131 jogosulttal, akik közül 1536 fő szavazott. Községi választás. *Erzsébetfalva és Környéke*, 1921. december 22. 2.; Az erzsébetfalvai községi képviselőválasztások. *Népszava*, 1921. december 21. 4. A szociáldemokraták csak két év szünet után, 1922 elején tarthattak újra pártnapokat a fővárosban és a négy elővárosban, míg a keresztényszocialisták végig szabadon élhettek az egyesülési és gyülekezési jogukkal. Új élet a pártszervezetekben. Uo., 1922. január 5. 7.

⁴² Az 1921-es 3131 főhöz képest 1923-ban már 5339 fő volt a választójogosultak száma, lásd alább a 3. táblázatban. Ehhez képest Rákospalotán még csökkent is a választók száma 1921-ről 1923-ra.

választott képviselők között egyenlő arányban voltak a két oldal képviselői, de a tagok másik felét a virilisek alkották, akik révén a liberális blokk többsége – a helyi lapjuk szerint – megmaradt, azaz itt sem beszélhetünk a keresztényszocialisták áttöréséről.

1921 tavaszán Kispesten is megindult a helyi választás előkészítése, ami egy, a választókerületi beosztást kifogásoló fellebbezés nyomán elhúzódott. Közben elindult a község várossá válásának folyamata,⁴³ ezért az év végén a helyi képviselő-testület azt kérte a főszolgabírótól, hogy a belügyminiszteri döntésig halasszák el a választást, így arra végül 1922 júliusában, a várossá válás lezárásaként került sor.⁴⁴ A kispesti ügy jól mutatja a helyi választások szabályozásának egy súlyos problémáját: miközben a szavazás kitűzésének előfeltétele volt, hogy a választói névjegyzék és kerületi beosztás jogerőssé váljon, az azok elleni fellebbezések elbírálására nem írtak elő határidőket. Így hiába volt törvényileg rögzítve a választások hároméves ciklikussága, azokat hónapokig, sőt bizonyos esetekben, minden fellebbezési lehetőséget kihasználva akár évekig lehetett csúsztatni, és addig a már lejárt mandátumú képviselők a helyükön maradhattak.

A másik három elővárostól eltérően Újpesten a felfüggesztett autonómia helyreállításáért indult mozgalom 1921 őszén. A helyi keresztényszociálisták azonban ellenezték azt, hogy a városi önkormányzat helyreállításakor – a községekhez hasonlóan – a régi törvények alapján tartsanak választást, mert az szerintük a „régii liberális és szabadkőműves” elit hatalmát hozná vissza. Az újpesti keresztény lap cikke bevett sztereotípiákkal operált, amikor a virilisták 80%-át „zsidó”-nak minősítette, akik „[n]agyrésztben a háborús konjunktúrák, a fenségesen bevált spekuláció meggazdagodott alakjai”. Ráadásul a lap szerint a 100 választott tag közül is 50-60 fő zsidó lesz, mert a választókerületek felében abszolút többségben vannak a zsidó szavazók, így összesen 130-

⁴³ A kispestiek kérése nyomán 1921. november 29-én Pest vármegye javasolta a várossá alakulás jóváhagyását a belügyminiszternek, amelyet ő 1922. március 10-én meg is tett. MNL PML IV. 401.b. 162/1922. isz.

⁴⁴ BFL IV. 401.b. 127. kisdoboz. Községi autonómia, 1921. év, Kispeszt iratai.; BFL V. 271.a. 14. kötet. Kispeszt képviselőtestületi jegyzőkönyvei, 183/1921. (december 9).

140 zsidó és csak 60-70 keresztény kerülhetne be a városi közgyűlésbe. Ezért meg kell várni az új községi törvény elfogadását, és csak utána szabad választást tartani a „dolgozó rétegek bevonásával” (azaz szélesebb választójoggal) és a virilizmus reformjával (értsd: visszaszorításával, megszüntetésével). A cikk következtetése szerint a zsidók arányát vissza kell szorítani: Újpesten a lakosság 25%-a zsidó és 75%-a keresztény, így „[s]emmi kifogásunk nincs, ha 25% komoly és becsületes érzésű zsidó polgár kerül be a képviselő-testületbe”, de ha a régi törvény alapján újul meg a testület, akkor éppen fordított arányok jönnének ki.⁴⁵

A következő év, 1922 azonban jelentős változásokat hozott az országos politikában. A kormány és a szociáldemokraták 1921 végi megegyezése („Bethlen–Peyer-paktum”) nyomán utóbbiak szabadabb szervezkedési lehetőségekhez jutottak. A bethleni politikai konszolidáció másik fontos lépéseként pedig a kisgazdapártra építve létrejött az új kormánypárt (Egységes Párt), amelyvel szemben a főváros környéki keresztényszocialisták országosan ellenzéki pozícióba kerültek, majd az 1922-es parlamenti választásokon komoly vereséget szenvedtek a szociáldemokratától. (Lásd a 2. táblázatot.)⁴⁶

Két évvel korábban, az 1920-as parlamenti választáson az elővárosok akkor még egyéni választókerületeiben, az újpestiben, a rákospalotaiban és a kispestiben még kereszténypárti jelöltek győztek – a szociáldemokrata párt (MSZDP) bojkottja mellett. Ehhez képest 1922 június elején az új, Budapestkörnyéki listás választókerületben (ahová a fenti négy mellett számos kisebb település is tartozott) a szociáldemokraták összességében megszerezték a szavazatok abszolút többségét (56,5%), míg a kereszténypártiak csak 15%-át. Ráadásul utóbbiak megosztottak voltak:

⁴⁵ Mozgalmak a községi választás körül. *Újpest és Vidéke*, 1921. október 30. 1.

⁴⁶ Két irányzaton belül több pártlista is indult: 1. Liberális: a) Egyesült Nemzeti Demokrata és Szabadelvű Ellenzék (ENDSZE), b) Függetlenségi '48-as és Kossuth Párt; 2. Kereszténypárti: a) Keresztény Egység Tábora, b) Szövetkezett Keresztény Ellenzéki Pártok. A táblázatban nem szerepelnek két további jobboldali párt (Honvédelmi Párt, Magyar Nemzeti Szocialista Blokk) 2–7% közötti eredményei. A parlamenti választások alapadatainak forrása itt és a továbbiakban: HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000*. CD. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001.

2. táblázat. A fő pártok, irányzatok szavazatarányai a négy elővárosban a parlamenti választáson (Budapestkörnyéki listás választókerület, 1922. június 1–2.)

Település	Szociáldemokrata	Liberális	Kormánypárti	Kereszténypárti
	%	%	%	%
Újpest	55,23	20,49	7,94	14,57
Rákospalota	53,66	10,47	17,50	16,55
Kispest	60,27	8,02	12,09	12,66
Erzsébetfalva	63,05	11,84	9,79	11,12

az egyik keresztény listát Budaváry László vezette, míg a másikon egy országos politikus után szerepeltek az újpesti, kispesti és erzsébetfalvai helyi vezetők (Wertz József, Urbányi C. József, Zyzda Albert). Így végül egyik listájuk se szerzett mandátumot, a főváros környékének három szociáldemokrata, egy kormánypárti és egy liberális (nemzeti demokrata párti) képviselője lett.⁴⁷

Összességében a keresztényszocialisták támogatottsága gyenge maradt az elővárosokban, főleg a nagy céljaikhoz képest. Nem sikerült megnyerniük a munkásság nagy részét, és átvenniük az MSZDP „helyét”.⁴⁸ A főváros környékén lakó polgárság, és azon belül a jómódúak és értelmiségiek egy részét pedig taszította a kereszténypárti radikalizmus és antiszemitizmus. Így az 1920-as különleges helyzet – amikor sikerült Budapest irányítását megszerezniük – elmúltával kettős problémával néztek szembe. A régi törvények alapján, szűk választójog és virilizmus mellett nem tudnak többségbe kerülni a helyi önkormányzati testületekben, ahol a liberálisok – összefogva a szociáldemokratákkal – képesek megőrizni a pozícióikat. Egy várt új, demokratikusabb önkormányzati szabályozás, szélesebb választójog mellett viszont a szociáldemokratákkal szemben nem igazán lett volna esélyük a

⁴⁷ Az Egységes Párt 13,4%-os, az ENDSZE 8,6%-os szavazataránnyal szerzett mandátumot. Uo.

⁴⁸ Erről általában lásd GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon, 1903–1923*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

keresztényszocialistáknak, ahogy az 1922-es országos választás eredményeiből látszik. Közben a korábbi kormányzati támogatásra is egyre kevésbé számíthattak. 1922 közepére tehát nehéz helyzetbe kerültek, amikor az elővárosokban megkezdődött az új, városi választások sora.

Helyi választások 1922–1923 folyamán

Az elővárosokban történt események bemutatása előtt érdemes röviden áttekinteni a helyi községi és városi választások kérdését Pest vármegyében. (Ugyanakkor nem érintve a törvényhatóságoknak, azaz az ilyen jogú városoknak és magának a vármegyének az ügyét.) Ahogy már volt róla szó, az érvényben lévő 1886-os községi törvény háromévenkénti helyi képviselő-választásokat írt elő. Ezekkel már a háború alatt is adódtak problémák egyes helyeken (mint Rákospalotán), majd az 1918–1919-es események forgatagában szüneteltek, illetve más voksolásokat tartottak helyettük. 1920 folyamán Pest vármegyében kezdtek visszatérni a szokásos ügymenethez, és a községek szintjén megtartották a korábban elmaradt vagy aktuálissá vált helyi választásokat. 1920 végén az alispán körutasításban tette egyértelművé a helyzetet a választások előkészítését végző főszolgabíróknak. Hangsúlyozta, hogy a lejárt mandátumú helyi képviselő-testületek és elöljáróságok működésének törvényessége vitathatóvá válik, miközben éppen a forradalmak és a proletárdiktatúra után fontos a törvények tiszteletének erősítése, amihez a hatóságoknak kell jó példát mutatniuk. Ugyan a községi választójog módosítása napirenden van, de emiatt nem lehet mellőzni a választásokat és az azt követő tisztújításokat, mert az azokat előíró régi törvény továbbra is hatályos. A tapasztalat szerint – írta az alispán – amely járásokban ezeket megtartották, ott az nem visszatetszést váltott ki, hanem köznyugalmat eredményezett, így „ezzel egy újabb lépést tettünk a consolidatio felé”. Az alispánnak küldött válaszjelentésekből pedig az látszik, hogy egyes járások vezetői már 1920-ban maguktól is intézték

a helyi választásokat, míg máshol a központi utasítás nyomán tették ezt meg.⁴⁹

A fenti gondolatmenet alkalmazható lett volna a szintén a községi törvény alá tartozó rendezett tanácsú városokra is, de azok polgármestereinek nem küldött ilyen utasítást az alispán, csak két évvel később, egy konkrét ügyre vonatkozó belügyminiszteri jogértelmezést követően. 1921 végén a kiskunfélegyházi közgyűlés határozatban kérte a felsőbb hatóságoktól, hogy tarthassanak helyi képviselő-választás és utána általános tisztújítást a városban. A polgármester ezt azzal továbbította az alispánnak, hogy nem ért egyet a kéréssel, mert a választás megtartása nem célszerű a közigazgatási reform és az új választási törvény elfogadása előtt, a tisztújítást pedig szerinte az 1920. évi VII. tc. tiltja. E rövid törvény ugyanis – a tervezett új települési kategorizálást követve – együtt kezelte a törvényhatósági és a rendezett tanácsú városokat, és azok választott tisztviselőinek megbízását meghosszabbította addig, „amíg új törvény alapján megalakítandó törvényhatósági bizottság, illetőleg képviselő-testület általános tisztújítást nem tart”. Az alispán 1922 februárjában a belügyminisztériumtól kért jogértelmezést. A helyi választások ügyében a belügyminisztérium álláspontja egyértelmű volt: „A községi (r.t. városi) képviselő-testületek újjáalakításának [...] ma sincs törvényes akadálya.” Az 1920-as törvény előkészítésénél ugyan felmerült a községi képviselő-választások felfüggesztése is, de végül azt nem tették bele, abban bízva, hogy az új közigazgatási reformjavaslatokból gyorsan törvény lesz. Miután nem így történt, ellentmondásos helyzet alakult ki a különböző jogszabályok között – ismerte el a belügyminisztérium –, mert az 1886-os községi törvény szerint a rendezett tanácsú városokban megtartandó képviselő-választások után általános tisztújítás is következne, míg az 1920-as törvény alapján utóbbira csak akkor kerülhetne sor, ha már egy új törvény alapján rendezik a voksolást. E prob-

⁴⁹ MNL PML IV. 408.b. 48.512/1920. isz. (Az alispán levele december 24-i keltezésű.)

lémán azonban a minisztérium szerint csak egy újabb törvénnyel lehet segíteni.⁵⁰

Ezek után, 1922. szeptember 1-jén a belügyminiszteri jogértelmezésre hivatkozva az alispán arra utasította a megye hat rendezett tanácsú városának polgármesterét, hogy ha a helyi képviselők megbízatása lejárt, akkor sürgősen tegyék meg az előkészületeket a választás megrendezésére.⁵¹ Négy városban aztán meg is tartották a helyi választást: Szentendrén 1923. január 22-én, Cegléden 1923. február 11-én, majd 1924. június 1-jén, Kiskunfélegyházán 1923. május 6-án, Nagykörösön 1923. december 2-án.⁵²

Ezekhez képest egyértelmű volt a jogi helyzet a négy elővárosban. A nagyközségből rendezett tanácsú várossá válás – egyébként széleskörűen, politikai ellentéteken átívelően támogatott – folyamatában teljesen új, városi képviselő-testületet kellett választani. Erre Kispesten 1922. július 18-án (kedden), Rákospalotán 1923. szeptember 1-jén (szombaton), Erzsébetfalván 1923. december 15-én (szombaton) került sor. Újpesten pedig az autonómia helyreállításakor választottak új képviselőket, 1922. szeptember 29-én (pénteken).

A rendezett tanácsú városok képviselő-testületeinek összetételét és a választási eljárást az 1886. évi községi törvény szabályozta.⁵³ A testület létszámát a népességszámhoz kötötték: 100 fő után vettek egy képviselőt, de utóbbiak száma nem lehetett több 200-nál. Miután az elővárosok lakossága nagy volt, ezért mind a négy helyen a maximális létszámú testületeket hozták létre. A képviselők felét a virilisták adták, azaz a település 100

⁵⁰ MNL PML IV. 408.b. 6559/1922. isz. A kiskunfélegyházi közgyűlés határozata 1921. december 20-ai, amelyet a polgármester 1922. február 1-jén küldött el az alispánnak. Ő február 18-án fordult a belügyminisztériumhoz, ahonnan augusztus 14-én érkezett válasz.

⁵¹ Uo. 36.876/1922. isz. Nem kapott ilyen felszólítást a felfüggesztett autonómiájú Újpest, illetve az újonnan várossá vált Kalocsa (1921) és Kispeszt (1922).

⁵² Uo. 572/1923., 4292/1923. és 22.747/1924., 12.733/1923., 53.657/1923. isz. Kiskunhalason egészen 1929-ig nem került sor voksolásra, erről – és Cegléd esetéről – lásd jelen számban Végső István tanulmányát. Vác esetében az alispáni iratok között nem volt az utasításra visszajelzés, és az 1923–1924-es tárgymutatókban sem találtam választással kapcsolatos ügyet.

⁵³ 1886. évi XII. tc. IV. fejezet. A községi képviselőletről. 32–54. §.

legnagyobb adófizető magán- vagy jogi személye (utóbbi megbízottat küldhetett), és csak a másik 100 főt választották. Rajtuk kívül még a városi közgyűlésen szavazati joggal rendelkeztek az előljáróság fontosabb tisztviselői is.

A szűk körű községi választójog alapvető feltétele az volt, hogy a helyi lakos vagyona vagy jövedelme után legalább két éve állami adót fizessen a településen.⁵⁴ A húsz év feletti férfiak személyesen, míg a vagyonnal bíró jogi személyek, nők (főleg özvegyek) és kiskorúak meghatalmazott útján szavazhattak. A három új városban nagyjából csak a lakosság 12-14%-a, Újpesten – bizonytalanabb adat alapján⁵⁵ – 19%-a tartozott a jogosultak közé, ami jóval kevesebb az egyébként már szintén korlátozott, 1922-es parlamenti választójog mértékénél is, mert utóbbi a népesség nagyjából egyharmadára terjedt ki. (Lásd a 3. táblázatot.)⁵⁶

A választási rendszer és eljárás viszonylag egyszerű, részleteiben nem kidolgozott, alapvetően kistelepülésekhez igazodó volt. A rendezett tanácsú városokban az alispán tűzte ki a választások időpontját, általában rövid határidővel, egy-két héttel előre, amely időpontot a városi előljárásnak elég volt akár csak három nappal (!) a voksolás előtt nyilvánosan meghirdetnie. A szavazás reggel 9-től délután 4 óráig tartott, ami azért jelentett problémát, mert az nem feltétlen vasárnap, hanem munkanap

⁵⁴ Az akkori adófizetés technikája (hova kell fizetni, vagy hol vonják le az adót) és adminisztrációja miatt annak igazolása visszatérő vitatéma volt a választói névjegyzékek kapcsán, miután ez se volt megfelelően szabályozva a választási eljárásban. A konkrét példát lásd majd alább, az 1923-as erzsébetfalvai választásnál.

⁵⁵ Újpestenél csak az országos lapok 1922. szeptember 30-i számaiban találatam adatot a választójogosultak számaira, ráadásul 9 és 12 ezer közötti értékekkel. Ezek közül azért választottam a *Budapesti Hírlap* 10 700-as értékét, mert ez a lap adta a legpontosabbnak tűnő adatot a szavazáson részt vettek számára.

⁵⁶ A jogosultak számát a pár évvel korábbi lakosságszámhoz (1920-as népszámlálás) viszonyítom, így nem teljesen pontos az arányszám. A helyi választójogosultak számának forrásai: Liberális többség az újpesti képviselőtestületben. *Budapesti Hírlap*, 1922. szeptember 30. 4.; BFL V. 574.c. Rákospalota város iratai. 75. kisdoboz. Képviselőtestületi választások iratai. Az 1923-as választás iratai.; BFL V. 273.a. Kispest város képviselőtestületi iratai. 9. doboz. Községi választók névjegyzéke 1922. évre (május 18.); Városi választások. *Erzsébetfalva és Környéke*, 1923. december 24. 1.

3. táblázat. A választójogosultak száma és aránya a négy elővárosban a parlamenti és a helyi választásokon, 1922–1923

Település	Népesség 1920	Választójogosult parlament 1922		Választójogosult helyi 1922–1923	
	N	N	%	N	%
Újpest	56 489	19 170	33,9	10 700	18,9
Rákospalota	36 008	12 099	33,6	5 094	14,1
Kispest	51 064	16 785	32,9	6 085	11,9
Erzsébetfalva	40 545	12 225	30,2	5 338	13,2

is lehetett, ahogy a négy elővárosban az is lett 1922–1923-ban.⁵⁷ Így a helyben dolgozó munkások, és főleg a Budapestre vagy más környékbeli településekre ingázó tisztviselők és munkások jelentős csoportja csak úgy tudott (volna) szavazni, ha szavazás napján hiányoznak a munkából, vagy korábban eljönnek a munkahelyükről. A választások időpontjának ilyen szabályozása és a konkrét napok meghatározása tehát egyértelműen korlátozta a részvételt. (Lásd a 4. táblázatot.)⁵⁸

4. táblázat. A részvételi arány a négy elővárosban a parlamenti és a helyi választásokon, 1922–1923

Település	Választó- jogosult par- lament 1922	Részt vett parlament 1922		Választó- jogosult helyi	Részt vett helyi	
	N	N	%	N	N	%
Újpest	19 170	17 713	92,4	10700	5268	49,2
Rákospalota	12 099	10 979	90,7	5094	2062	40,5
Kispest	16 785	15 351	91,5	6085	1600	26,3
Erzsébetfalva	12 225	11 013	90,1	5338	2698	50,5

⁵⁷ A korszakban a szombat még munkanap volt.

⁵⁸ A helyi választáson részt vettek száma: *Budapesti Hírlap*, 1922. szeptember 30. 4.; BFL V. 574.c. 75. d. Az 1923-as rákospalotai választás iratai.; A bukkott kurzust Kispesten az alispán támasztgatja. *Népszava*, 1922. július 23. 7.; *Erzsébetfalva és Környéke*, 1923. december 24. 1.

Az adatokból látható a nagy különbség a részvételben a 90% feletti parlamenti és a legfeljebb 50%-os helyi, önkormányzati választások között. Ezt részben az magyarázza, hogy az előbbin kötelező volt szavazni, míg az utóbbin nem. Előbbinél sokkal több idő is állt a választók rendelkezésére: Budapesten és környékén két napig, reggel 8-tól este 8 óráig voltak nyitva a szavazóhelyiségek. És bár e két nap is munkanap volt (1922. június 1–2. csütörtök–péntek), de végül csütörtökön déli 12 órától este 8 óráig „választási munkaszünet” jött létre a szociáldemokrata párt és szakszervezetek, az ipari és kereskedelmi munkáltatók és az ellenzéki liberális pártok megállapodása nyomán.⁵⁹ A 4. táblázatból az is kiderül, hogy az egyes elővárosokban jelentősen eltért a részvételi arány.⁶⁰ Erre csak részben lehet magyarázatot adni a hiányos források alapján. Míg Rákospalota esetében feltételezhetnénk, hogy az előre sejthető eredmény miatt volt alacsonyabb a részvételi arány (40,5%), Kispesten kifejezetten éles küzdelemben született szoros eredmény – még kevesebb szavazóval (26%). Egy rákospalotai tudósítás így magyarázta az alacsony részvételt: „csak kétezer szavazóra számítanak, mert a többiek a fővárosban vannak alkalmazásban és ezért nem adhatják le voksukat”.⁶¹ Ám ez eltérő mértékben mindenhol jellemző volt. Kipest esetében további ok lehetett, hogy ott írták ki először, pár napos határidővel a választást, némileg meglepő időpontban, a parlamenti voksolás után nem sokkal. Az ottani liberális blokkot felkészületlenül érte a szavazás, még saját helyi újsággal sem rendelkeztek. A lapok nem igazán írtak választási kampányról Kispesten, ezzel szemben a két hónappal későbbi újpesti voksolásnál már a szavazás előtti hetek éles küzdeleméről, sok plakátról és számos gyűlésről számoltak be.⁶²

⁵⁹ Csütörtökön választási munkaszünet! *Népszava*, 1922. május 31. 3.

⁶⁰ Miután Újpest esetében kérdéses a választójogosultak száma, így ott a részvételi arány is bizonytalan.

⁶¹ FODOR Tibor: Budavári birodalma csupa liberális városatyát választott. *Világ*, 1923. szeptember 2. 7. (A cikk címe nem igazán fedte a valóságot, erről lásd majd alább.)

⁶² Erről az egyik helyi újság (Csatasorban az újpesti polgárság. *Független Újság*, 1922. szeptember 24. 1.) beharangozója mellett lásd az országos lapok szeptember 30-i beszámolóit is (*Budapesti Hírlap*, 8 órai *Újság*, *Népszava*, *Világ*).

Újpestenél fennmaradt egy sajátos forrás a helyi választásról: egy telefonbeszélgetés részlete két ellenzéki politikus között. Ennek azért készült leirata, mert a korra jellemző módon az állam lehallgatta az ellenzéki szereplőket, és azt megküldték az állam és a kormánypárt területileg illetékes megbízottjának, azaz a Pest megyei főispánnak.⁶³ A beszélgetés Fábián Béla, a Nemzeti Demokrata Pártnak a Budapestkörnyéki kerületben pár hónappal korábban megválasztott liberális parlamenti képviselője és Büchler József, az MSZDP központi titkára között zajlott az újpesti választás másnapján.

- Fábián Béla (FB): A tegnapi kudarcot is nektek köszönhetjük.
- Büchler József (BJ): Az újpestiek ügyébe nem szólunk bele.
- FB: Ez a baj, éppen ezért nem jöttek a munkások szavazni.
- BJ: A szociáldemokrata párt semmi ilyenbe nem folyik bele.
- FJ: Miért nem szóltatok? A szociáldemokrata párt és a mi pártunk egy [...]
- BJ: Mit is akarnánk! Egy reakciós kormány mellett nem lehet demokratikus községi politikát vinni.

Az újpesti választáson a liberális-szociáldemokrata blokk csatlódást keltő módon csak kis többséggel győzött – ezt értékelte Fábián kudarcként. A beszélgetésből kiderül, hogy az MSZDP központja nem szervezte meg a munkások szavazását, legalábbis messze nem úgy, mint a parlamenti voksolásnál. Ennek több oka lehetett. Egyrészt nehezebb körülmények között (lásd a szavazás idejét) kellett volna ezt megtenniük – a *Népszava* tudósításaiiban leginkább ez szerepelt a hiányzó munkásszavazatok magyarázataként.⁶⁴ De a szociáldemokrata mozgalom jellege is fontos tényező, ami sokkal inkább a szakszervezetekre, a mun-

Kispest esetében felmerülhet a kérdés, hogy egyáltalán helyes-e a résztvettek – egyébként nyilvánvalóan kerekített – száma, mert ott csak a *Népszava* közölt erről adatot. Ugyanakkor ezt a számot említette az egyik helyi szociáldemokrata képviselő is a város 1922. augusztus 14-i közgyűlésén. BFL V. 273.a. 14. kötet. Kispest város képviselőtestületi jegyzőkönyvei.

⁶³ MNL PML IV. 401.b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának bizalmas iratai. 35/1922. isz.

⁶⁴ Községi választás Újpesten. *Népszava*, 1922. szeptember 30. 3.

kahelyi politizálásra épült, és nem a lakóhelyi pártszervezetekre, ráadásul utóbbiak tevékenységét jobban is korlátozták az 1920-as évek elején. Végül a szociáldemokraták számára valószínűleg egyszerűen nem bírtak akkora téttel ezek a helyi választások. Úgy érezhették, joggal, hogy egy demokratikus helyi választáson egyedül is győzelmet arathatnának, de a konkrét helyzetben, az igencsak korlátozott körülmények között inkább csak tömeget bízósítanak a liberális politikusok helyi küzdelmeihez. Erre is utal Büchler utolsó mondata. A reális cél az volt számukra, hogy legyenek szociáldemokrata helyi képviselők az elővárosokban, de ennek elérésére valószínűleg nem szerettek volna túl sok anyagi és személyi erőforrást áldozni. Ez is hozzájárult tehát a helyi választások alacsonyabb részvételéhez. Ugyanakkor a másik oldal, a kereszténypártiak értékelésében is többször megjelentek a hiányzó szavazók, de ők inkább a „hanyagásból” távol maradó keresztény polgárokról írtak.⁶⁵

Összességében tehát csak pár ezer szavazó döntött a helyi képviselőkről a több tízezer fős elővárosokban, a lakosságnak kevesebb mint egytizede. Ezt már a kortársak egy része is komoly problémának, demokratikus és legitimációs hiánynak látta, amelyet a választási eljárás további szabályai csak növeltek.

A városokat több választókerületre osztották fel, amelyekben egy többségi, elvileg egyéni, de a gyakorlatban inkább listásként működő rendszert használtak. Hivatalos szavazólap ugyanis nem volt, az induló pártok vagy szervezetek a saját jelöltjeikről nyomtattak ki külön-külön listákat, majd azokat a választók kezébe adták, akik annak leadásával szavaztak. Előfordult, hogy a pártok más színű papírt használtak, és miután ezeket önmagukban kellett leadni, ezért ilyen esetben a titkosság nem igazán volt biztosítva.⁶⁶ A választóknak lehetőségük volt módosítani a kapott

⁶⁵ Lásd például Az újpesti községi választások. *Nemzeti Újság*, 1922. szeptember 30.

⁶⁶ A községi törvény csak a „szavazatlapok által” történő szavazást írta elő (46. §), titkosságról és más részletekről nem rendelkezett. Az 1923-as rákospartai választáson a vesztes keresztény párt adott is be panaszt a titkosság megsértése miatt, arra hivatkozva, hogy a szavazólapok különböző színűek (vörös és sárga) voltak, illetve nem használták borítékot, amelyet már sok külföldi országban elterjedt, de az 1922-es magyar parlamenti választáson is alkalmazták.

pártos szavazólapot, azaz egyes jelöltek nevét törölni, és helyette új nevet beírni, de a pártok természetesen azért kampányoltak, általában sikeresen, hogy ezt ne tegyék. Végül a szavazatokat az egyes jelöltek szerint összesítették, és a legtöbb voksot kapott személyek lettek a képviselők. Azaz, ha a választók nagy része nem módosított a kapott szavazólapon, akkor a győztes mindent vitt: amelyik párt akár pár szavazattal is jobb eredményt ért el, az adott választókerület összes képviselői helyét megszerezte. Ez tehát egy teljesen aránytalan többségi rendszer, ahol a kisebbségi szavazatok mind elvesznek, ami megfelelő lehet egy kevés választóval rendelkező kistélepülésen, ahol a pártpolitika szerepe is kisebb, de alkalmatlan és torzító hatású a nagyobb városokban.

Ez a választási rendszer egyértelműen a politikai irányzatok egységes fellépését, sőt szövetkezését díjazta, lényegében két nagy blokk küzdelmét „írta elő”. Az 1922-es parlamenti választás eredményei alapján (lásd a 2. táblázatot) egyedül a szociáldemokratáknak (50% feletti szavazatarányok) lett volna esélyük önállóan indulni, de a jóval szűkebb választójog és a munkaidőben történő szavazás leginkább az ő bázisukat zárta ki, illetve korlátozta. A baloldali pártoknak és a liberálisoknak így össze kellett fogniuk a siker érdekében, és ennek mind helyi szinten, mind az országos politikában voltak is előzményei.⁶⁷ A jobboldalon is egyértelmű volt, hogy szövetkezniük kell a különböző keresztény pártok helyi képviselőinek, sőt, szükséges a blokkjukba bevonni más szereplőket is. Végül mind a négy elővárosban két-két blokk küzdött egymással a szavazatokért.

Mindezek fényében lehet értékelni a helyi választások eredményeit – már amennyi rendelkezésre áll. Sajnos hivatalos választási jegyzőkönyvet csak egy esetben, Rákospalotán találtam a levéltári iratokban. A helyi újságok közel sem teljeseek, volt, hogy az egyik vagy másik oldalnak nem volt épp működő lapja, vagy

A panaszukat azonban elutasították azzal, hogy a községi törvény ezeket nem szabályozza. BFL V. 574.c. 75. d. Az 1923-as rákospalotai választás iratai.

⁶⁷ Az országos együttműködésről, az 1921 februárjában alakult Polgárok és Munkások Szövetségéről, majd az 1922. októberi új ellenzéki blokkról lásd L. NAGY Zsuzsa: *Bethlen liberális ellenzéke*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 35–59., 86–106. E munkában azonban nem esik szó az elővárosokban megvalósult konkrét választási szövetségekről és azok eredményeiről.

ha volt is, nem maradtak fent az adott példányai. A működő lapok se feltétlenül számoltak be részletesen, adatokkal az eredményekről. Az országos, leginkább párthoz vagy irányzathoz tartozó újságok pedig egy sajátos keretkezéssel mutatták be ezeket a helyi eseményeket, amelynek célja nem annyira az információközlés, mint inkább a saját pártos olvasótáboruk hitének megerősítése volt – ez többször nehezen érthető tévedésekhez vagy akár tudatos torzításokhoz vezetett. Végül a választási rendszer is – bár csak kis mértékben – hozzájárult az adatok bizonytalanságához, miután végül is nem listákra, hanem egyes jelöltekre kellett szavazni, így az egyes választókerületekben az azonos blokkhoz tartozó jelöltek szavazatszámai között előfordultak kisebb eltérések.⁶⁸

Az 1922-es kispesti és újpesti választás esetében nem találtam adatot a két szemben álló blokkra eső szavazatokról, csak a mandátumszámokról és -arányokról. Annak ellenére, hogy az egyes választókerületekben a többségbe került blokkból került ki az összes képviselő, végül mégis szoros eredmény született mindkét városban, miután a kerületek nagyjából egyik felében az egyik, a másikban a másik szövetség győzött.⁶⁹ Így valószínűleg a szavazat- és mandátumarányok, ha nem is voltak azonosak, de közel állhattak egymáshoz.⁷⁰ Kiszpesten az 1922 júliusában választott 100 tagból 56 a liberális („polgárok és munkások szövetsége”), míg 44 a kereszténypárti („egységes városi párt”) blokkhoz tartozott, és a virilisekkel kiegészült képviselő-testületben is az előbbi oldalnak lett egyértelmű többsége. A helyi jobboldali, kormánypárti lap szerint a 200 fős teljes testületben 115 tag tartozott a liberálisokhoz, míg a választás után másfél hónappal induló helyi liberális hetilap a számukat 130-ra tette.⁷¹

⁶⁸ Ez akkor következett be, ha a szavazók egy (kisebb) része belenyúlt a pártos szavazólapba, és módosított egyes jelölteket.

⁶⁹ Ez azt is jelentette, hogy a két blokk bázisa valamennyire földrajzi (és valószínűleg társadalmi) tekintetben is elkülönült egymástól a két városban.

⁷⁰ Elvileg azért elképzelhető olyan eset is, hogy az összességében kisebb támogatottságú erő több mandátumot szerez, ha a kerületek többségében csak kis különbséggel győz, míg a többiben nagyobb arányú vereséget szenved.

⁷¹ Kiszpest város első közgyűlései. *Kiszpesti Hírek*, 1922. július 29. 1.; Kiszpest várossá való átalakulásának története dióhéjban. *Kiszpest-Szentlőrinc*, 1922.

A fővárosi lapok figyelmét jobban megragadó, 1922. szeptember végi újpesti választáson tizenegy választókerületben a Liberális Polgárok és Munkások Szövetsége, kilencben a Keresztény Községi Párt győzött.⁷² Ezzel az előbbi 55 képviselői helyet szerzett a 100-ból, a blokkon belül a következő megoszlásban: Függetlenségi '48-as és Kossuth Párt 21, Nemzeti Demokrata Párt 18, MSZDP 16 tag.⁷³ A belső mandátumarányt az is befolyásolta, hogy előzetesen a liberálisok jóval nagyobb különbségű győzelemmel számoltak, de a „munkáskerületekben” váratlan vereségeket szenvedett a blokk. Az egyik helyen még Mihályi Ferenc szociáldemokrata párttitkárt se választották meg, így csak egy másik, „demokrata” kerületben jutott mandátumhoz. (A blokkon belüli megállapodásnak megfelelően ugyanis a „demokrata” kerületek ötfős jelöltlistáiba bekerültek szociáldemokraták, és fordítva.) A meglepő eredményről kétféle magyarázat született a korabeli nyilvánosságban. Az egyik szerint a munkások és/vagy a szociáldemokraták cserben hagyták a liberális blokkot, illetve – kereszténypárti értelmezésben – a munkások elfordultak a szocialista vezetőktől. Ezzel szemben a baloldali és a liberális lapok a fő okot a munkanapon történő választásban látták, mert így a munkásokat nem engedték el

szeptember 2. 1–2. (Utóbbi lap később közölte az összes képviselő nevét a pártállásokkal együtt, eszerint már 142 liberális és 55 „egyesült községi párti” tag volt. Uo., 1922. november 25. 2–3.) – A helyi keresztényszocialista lap zavaros érveléssel igyekezett „keresztény” többséget kimutatni mind a választott, mind az összes képviselő között (Városi képviselői választások eredménye. *Kispesti Hírlap*, 1922. július 23. 1–2.), de az új képviselő-testület alakuló ülésén rögtön kiderült, hogy tényleg a liberálisok voltak többségben. A liberális blokkon belül a szociáldemokraták számát 14 főben (ebből 10 választott) adta meg TARJÁNYI Sándor (A szociáldemokraták községpolitikai tevékenysége Budapest környékén a húszas években. *A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve, 1977–1978*. Budapest, 1979. 123–150., 126.), de a tanulmányából nem derül ki, hogy ez az adat honnan származik. (A helyi választójogosultak számát pedig tévesen közölte.)

⁷² A kereszténypárti blokk neve is mutatja a szorosabb kapcsolatot a fővárosi politikával, mert az megegyezik az akkor Budapestet irányító, Wolff Károly vezette pártéval. Utóbbiról lásd GERGELY Jenő: *A Keresztény Községi (Wolff) Párt (1920–1939)*. Gondolat Kiadó, MTA–ELTE Pártok, pártrendszerek, parlamentarizmus kutatócsoport, Budapest, 2010.

⁷³ Községi választás Újpesten. *Népszava*, 1922. szeptember 30. 3. Más lapokban kicsit más számok szerepelnek a blokkon belüli pártoknál.

a gyárakból szavazni.⁷⁴ A *Népszava* hozzátette, éppen ez volt a célja az alispánnak, amikor péntekre tűzte ki a voksolást. A lap választási csalással vádolta meg az ellenpártot: egyrészt konkrétan azzal, hogy az összes választójoggal bíró nő nevében hamis megbízást gyártottak, másrészt általában, hogy a függő helyzetű választókat terrorizálták.⁷⁵ Visszatérve az eredményekhez: a virilisekkel kiegészült 200 fős képviselő-testületben is a liberális blokk került többségbe, a liberális lapok szerint 125 (*Az Újság*) vagy 136 (*Világ*) tag tartozott hozzájuk.

A másik két 1923-as választásról részletesebb adatok állnak rendelkezésre. (Lásd az 5. táblázatot.)⁷⁶

5. táblázat. Az induló blokkok eredményei az 1923. évi helyi választásokon Rákospalotán és Erzsébetfalván (Pesterzsébeten)

Rákospalota 1923. szeptember 1.	Városi Párt				Keresztényszocialisták			
	szavazat		mandátum		szavazat		mandátum	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	1534	74,4	100	100,0	528	25,6	0	0,0
Erzsébetfalva (Pesterzsébet) 1923. december 15.	Polgárok és Munkások Szövetsége (Liberális Blokk)				Egyesült Keresztény Községi Párt			
	szavazat		mandátum		szavazat		mandátum	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	1732	64,3	100	100,0	963	35,7	0	0,0

⁷⁴ Megtörténtek az újpesti képviselőtestületi választások. *Független Újság*, 1922. október 1. 1.; 55 liberális és 45 kereszténypárti kapott városi mandátumot Újpesten. *Pesti Napló*, 1922. szeptember 30. 2.; FODOR Tibor: A liberális blokk győzött Újpesten. *Világ*, 1922. szeptember 30. 2.; Újpesten győzött a liberális blokk. *Az Újság*, 1922. szeptember 30. 3.

⁷⁵ Ahogy a választójognál szó volt róla, nőnek is lehetett választójoga, de csak meghatalmazást adhatott egy férfinak, hogy az helyette szavazzon. Az ilyen meghatalmazásokat a választás reggelén kellett leadni a választási elnöknek, és ha egy személytől több megbízás érkezett, akkor az összeset érvénytelenítették.

⁷⁶ BFL V. 574.c. 75. d. Az 1923-as rákospalotai választás iratai.; Városi választások. *Erzsébetfalva és Környéke*, 1923. december 24. 1.

Mind a két helyen érvényesült a választási rendszer erőteljes torzítása, miután a győztes blokk az összes választókerületben, ha változó különbéggel is, de több szavazatot kapott az ellenfelénél, így az összes (100) mandátumot megszerezte. Rákospalotán lényegében a két és fél évvel korábbi választáson is indult két blokk küzdött meg újra 1923. szeptember 1-jén, hasonló eredménnyel. „A városi párt [...] magába foglalja az összes nagyobb helybeli társadalmi egyesületeket, politikai pártállásra való tekintet nélkül. Mellette vannak az intelligencia, a gazdák, kereskedők, iparosok, munkások, függetlenül attól, hogy a nemzetgyűlési választásokon az egységes, a demokrata, vagy a szocialista pártra adták voksaikat.”⁷⁷ E széles koalícióval szemben a szélsőséges, antiszemita kampányt folytató ellenzéki keresztényszocialistáknak⁷⁸ nem igazán volt esélyük, de azért a szavazatok egyenyedét megszerezték, még ha ez egyetlenegy mandátumot sem ért.⁷⁹

Erzsébetfalván két olyan blokk szerveződött, amely az újpes-tihez hasonlóan a fővárosi politikához kötődött. Sőt, itt a keresztény, a liberális és a szociáldemokrata pártok fővárosi és országos vezető politikusai is részt vettek a kampányban, Wolff Károly, Csilléry András, Fábián Béla, Kéthly Anna, Várnai Dániel beszédek tartottak a népgyűléseken, továbbá az ellenzéki képviselők még a szavazás napján is a helyszínen segítették a blokkjuk sike-

⁷⁷ Küzdelem Rákospalota polgármesteri székéért. *Az Újság*, 1923. augusztus 28. 2.

⁷⁸ A hivatalos nevük az Egyesült Keresztény Pártok és Egyesületek volt.

⁷⁹ A fővárosi lapokba ismét a Budaváry-féle szélsőségesek bukásaként került be a rákospalotai választás, pedig azon a volt képviselő már nem vett részt. A városi párt képviselőinek megoszlásáról nem közöltek adatokat, de egy helyi lap beszámolt némi belső konfliktusról: az egyik kerületben alternatív szavazólapokkal polgárok helyett gazdákat választottak meg, míg egy másikban két munkásjelölt nevét húzták ki, cserélték le. Rákospalotai Hírek. *Újpesti Napló*, 1923. szeptember 8. 5. GONDOS József, a szociáldemokraták helyi vezetője és képviselője tíz évvel később azt írta, hogy a pártjából – vele együtt – tizen kerültek be a városi testületbe 1923-ban. Magyar városok: Rákospalota. *A Község*, III/5. (1933. november) 3. Hivatkozva: GECSÉNYI Lajos: Rákospalota–Pestújhely munkásmozgalma. In: CZOMA László (szerk.): *Tanulmányok Rákospalota–Pestújhely történetéből*. XV. kerületi Tanács, Budapest, 1974. 291–343., 322.

rét.⁸⁰ Ennek háttérében az állt, hogy az 1920-ban választott fővárosi törvényhatósági bizottság mandátuma 1923 végével lejárt, így Budapesten is napirenden volt már az újabb önkormányzati választás kérdése.⁸¹ Az elővárosi voksolásra így a várt fővárosi választás erőpróbájaként tekintettek, ami az országos sajtó érdeklődésében is megmutatkozott. Már a szavazás napjának kitűzéséből is politikai ügy lett, mert az ellenzéki lapok szerint azt eredetileg december 19-re, szerdára tette az alispán, de a liberális és szociáldemokrata parlamenti képviselők tiltakoztak ez ellen a belügyminiszternél, így végül azt az alispán előrehozta december 15-re, szombatra.⁸² A hét utolsó munkanapjára tett voksoláson így könnyebbnek bizonyult leszavaztatni a gyárakból, műhelyekből hamarabb szabaduló munkásokat, amire – és ez fontos különbség volt az újpesti választáshoz képest – most az MSZDP vezetői is nagy hangsúlyt fektettek. „Óriási volt a lelkesedés, amikor a déli órákban két hatalmas, pótkocsival fölszerelt, zsúfolt teherautóval, élükön Esztergályos János elvtárs nemzetgyűlési képviselővel, megérkeztek szavazni a [szomszédos] Csepelen dolgozó munkások” – számolt be erről diadalittasan a *Népszava*.⁸³ A liberális lapok szintén úgy látták, hogy a munkások és iparosok délutáni felvonulásával dőlt el a két blokk küzdelme, még ha a 16 óras záróráig nem is tudott mindenki leszavazni.

Így alakult ki tehát a Liberális Blokk nagyarányú győzelme, míg a kereszténypártiak hiába kapták meg a szavazatok több

⁸⁰ Erzsébetfalvi községi tanácsválasztás. *Magyarság*, 1923. december 12. 7.; Községi választás Erzsébetfalván. *Világ*, 1923. december 12. 6.; *Erzsébetfalva és Környéke*, 1923. december 24. 1. – Fábíán Béla mint a Budapestkörnyéki kerület parlamenti képviselője már az újpesti és a rákospalotai választáson is aktív volt a sajtótudósítások szerint.

⁸¹ A Bethlen-kormány azonban rendelettel kormánybiztost nevezett ki Budapest élére 1923 végén, és alkotmányjogi szempontból erősen vitatható módon másfél évre felfüggesztette a város autonómiáját, így a várt választásokra csak 1925 májusában került sor. SCHWEITZER Gábor: *Az önkormányzatiság színe és fonákja. A fővárosi törvényhatósági bizottság szabályozása 1920 és 1930 között*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010. 90–95.

⁸² Csak azért is – a győzelemre! *Népszava*, 1923. december 12. 5.; Erzsébetfalván teljes győzelmet arattak a liberálisok. *Az Újság*, 1923. december 16. 4.

⁸³ A szövetkezett munkásság és polgárság győzelme Erzsébetfalván. *Népszava*, 1923. december 16. 7.

mint egyharmadát, egyetlenegy mandátum se jutott nekik. A 100 választott képviselőből 60 „polgár” (liberális) és 40 „munkás” (szociáldemokrata) lett.⁸⁴ Virilis jogon kereszténypártiak is bekerültek a helyi testületbe, de abban természetesen a liberális blokk rendelkezett egyértelmű többséggel.

A helyi választás után az ellenzéki lapok teljes győzelemről írtak, amely szerintük jól jelzi a fővárosi erőviszonyokat is. Ezzel szemben a jobboldali lapok eleve kevesebb teret szenteltek a választásnak, és a beszámolóikban igyekeztek csökkenteni annak jelentőségét. Kritizálták a községi választási rendszert, mert szerintük „Erzsébetfalván [...] nem a keresztény gondolat bukott el, hanem a többségi választási rendszer. [...] Lehet, hogy éppen Erzsébetfalván többségben vannak a szociáldemokraták, de azt, hogy az egyedül helyes arányos választási rendszer mellett a képviselő-testületnek legalább 40%-a [ténylegesen 36%-a] a kereszténypartból rekrutálódott volna, a legmegátalkodottabb demokraták sem mernék letagadni.”⁸⁵ Emellett magát az eredményt is megkérdőjelezték a választói névjegyzék hiányossága miatt.

„Erzsébetfalva lakosságának igen jelentős része olyan gyártelepeken és üzemekben és vállalatoknál dolgozik, amelyeknek Budapesten van a központi irodája, amelyek tehát így a munkásaik után fizetett adóbevallásokat csak az év végén szokták közölni az erzsébetfalvai községi hatóságokkal. Így történt tehát, hogy igen sok erzsébetfalvai lakos, kik után vállalata fizeti az adót, nem került bele a névjegyzékbe, mivel a kereseti adólistán nem volt rajta a neve. Ezért a község azoknak a választóknak,

⁸⁴ A helyi liberális lap két pártonkívüli polgár megválasztásáról is beszámolt, akik mindkét listán szerepeltek. Az egyikük, Petter Géza plébános szava is tette, hogy a liberálisok a hozzájárulása nélkül vették fel őt a listájukra, amire azt a választ kapta tőlük, hogy a várossá alakulásban játszott érdemeit kívánták így méltányolni. *Erzsébetfalva és Környéke*, 1923. december 24. 1. és 1924. január 12. 2. – A témával foglalkozó helytörténeti munka tévesen 50 választott és 20 szociáldemokrata képviselőről ír, annak ellenére, hogy az egyetlen hivatkozott forrásában, a *Népszava* cikkében is a helyes adatok (100 és 40 tag) szerepelnek. E munkában az 1921-es választások leírása is pontatlan. BOGYIRKA Emil: *Szociáldemokraták a pesterzsébeti városházán (1919–1944)*. Pesterzsébeti Múzeum, Budapest, 1990. 21–22., 26–27.

⁸⁵ Akció a nők választhatósága érdekében. *Nemzeti Újság*, 1923. december 18. 2.

akik a községi választásra jogosultak, azonban a kereseti adólista hiányossága miatt kimaradtak a névjegyzékből, igazolást adott, hogy leszavazhassanak. A község fennállása óta így szokott eljárni, ha valaki ilyen, vagy más hasonló okból kimaradt a névjegyzékből. Ezúttal azonban egyes szavazóhelyeken az elnök a község által igazolt polgárok szavazatát nem fogadta el.”⁸⁶

A helyi keresztény lap úgy számolt, hogy ezzel 550 keresztény és csak 20 liberális választót zártak ki a szavazásból, akik pedig igazolni tudták, hogy fizetnek adót, és így van választójoguk.⁸⁷ Erre és más szabálytalanságokra hivatkozva a kereszténypártiak hivatalos panaszt is benyújtottak a választások érvénytelenítését kérve,⁸⁸ amelynek elbírálása elhúzódott, de végül elutasításra került.

Az 1922–1923-ban lezajlott négy választás bemutatásából kiderül, hogy az 1886-os községi törvény választási rendszere mennyire anakronisztikus volt ezekben a nagy, több tízezer lakosú elővárosokban. Ezek körében, hasonlóan a fővároshoz, egyre nagyobb szerep jutott a pártoknak, és alapvetően megvolt a társadalmi háttere egy modern pártokra épülő politikai működésmódnak, amely azonban egy sokkal jobban kidolgozott és szabályozott, azaz professzionálisabb választási eljárást igényelt volna. Az első világháború után a választójogi reformok globális hulláma Magyarországot is elérte. Megvalósult a tömeges – bár 1922 után közel sem általános – választójog, amelyben alapvetően életkori, műveltségi és helyben lakási cenzusok voltak, nem pedig vagyonhoz vagy adózáshoz kötődőek. Budapesten pedig az 1920-as helyi, önkormányzati választáson – először az országban – bevezették az alapvetően arányos, pártlistás választási rend-

⁸⁶ Erzsébetfalva választ... *8 Órai Újság*, 1923. december 16. 7. A választási elnököt egyébként a vármegye küldte ki, és a községi törvény egyértelműen szabályozta a szavazás feltételét: „a választás kizárólag ezen [választói] névjegyzék alapján történik” (a 39. § utolsó mondata).

⁸⁷ A lap szerint a kizártak a főváros, a villamosvasutak, illetve keresztény vállalatok (például a Hangya) alkalmazottai, illetve a csepeli fegyvergyár tisztviselői voltak. Becstelen győzelem. *Erzsébetfalvai Közlöny*, 1923. december 22. 1–2.

⁸⁸ BFL V. 373. 2. kötet. Pesterzsébet képviselőtestületi jegyzőkönyvei, 109–110/1924. (március 26.), 142/1924. (május 21.).

szert.⁸⁹ Majd az 1922-es parlamenti választáson a fővárosban és környékén az egyéni választókerületek többségi rendszerét is lecserélték a listás arányosra. A minták tehát már Magyarországon is léteztek, de a közigazgatási és önkormányzati reform politikai okokból történő halogatása miatt ezekből semmi se valósult meg a főváros környéki elővárosokban, ahogy külön szabályozást se hoztak e speciális térségre. Sőt, az 1929-es közigazgatási reform is csak kevés változást hozott a helyi választójog megújításával. A rendezett tanácsúból megyeivé átnevezett városok választásait még az 1930-as években is az ötven évvel korábbi községi törvény igencsak elavult szabályai alapján rendezték meg.⁹⁰

Tisztújítások és a választások utóélete

Az 1922–1923-ban létrejött új képviselő-testületek első feladata a tisztújítás volt, a városok polgármestereinek és további tisztviselőinek megválasztása. Ebben nemcsak a pártok és blokkok újonnan megválasztott képviselőinek, hanem az ugyanakkora létszámú viriliseknek is fontos szerepük volt. Utóbbiak többségét is besorolták egyik vagy másik oldalhoz, de ez mégsem jelentett feltétlen érdekezésséget, például a liberális blokkon belül a szociáldemokrata és demokrata párti választott, illetve a virilis tagok között, amely rögtön a tisztújításoknál is megnyilvánulhatott. Ráadásul a blokk- és pártfegyelem még a választott tagok esetében is csak kialakulóban volt,⁹¹ és valószínűleg még kevésbé volt érvényes a legnagyobb adófizetőként bekerült tagokra.

⁸⁹ A kereszténypártiak azért a választókerületek méretének és mandátum-számainak maguk javára történő meghatározásával torzítottak az egyébként arányos rendszeren. IGNÁC Károly: *Budapest választ... I. m.* 98–99.

⁹⁰ Kispest és Pest(szent)erzsébet 1939-es helyi választásairól lásd IGNÁC Károly: „A kormánypárt és a nyilasok között tehát nincs különbség...”? Választások és a szélsőjobboldal Kispesten és Pestszenterzsébeten 1939-ben. In: MARGITAI Linda (szerk.): „Ellenállni a gonosznak”. *Tanulmányok a 70 éves Karsai László tiszteletére.* SZTE Jelenkortörténeti Tanszék, Szeged, 2022. 47–62.

⁹¹ „Egyik párt sincsen még tisztában azzal, hogy mi is az a párthűség, pártfegyelem, a szocialisták kivételével.” Az új, városi, nagy létszámú képviselő-testületi munka jelentette kihívásokra adott kispesti liberális válaszokat lásd A községi pártok dzsungeljeiből. *Kispest-Szentlőrinc*, 1922. szeptember 2. 3.

A tisztújításoknál fontos szerepet játszott a vármegye, és annak fő tisztviselője, az alispán is. A városi tisztviselők választása ugyanis nem volt teljesen autonóm döntés, mert például a polgármesterséget nem politikai, hanem közigazgatási posztnak tekintették. Így az arra pályázóknak nemcsak bizonyos képesítési feltételeknek kellett megfelelniük, hanem lényegében a vármegyének is: a városi képviselő-testület csak olyan jelöltek közül választhatott, akiknek a pályázatát és megválasztását maga az alispán is előzetesen jóváhagyta.⁹²

Mindezek magyarázzák azt, hogy a szoros, de mégis egyértelműnek látszó 1922-es kispesti és újpesti választási eredmények után miért maradt nyitott a tisztújítás, és főleg a polgármesterválasztás kérdése, és e két városban végül miért nem az eredeti liberális jelölteket választották meg. Kispest esetében az alispáni beavatkozás volt a döntő: nem is került jelölésre a liberálisok által támogatott pályázó, az ő véleményük szerint politikai okból, az ellenoldal és az alispán viszont a megfelelő képesítés hiányára hivatkozott. A fő kereszténypárti jelölt viszont a szavazáson bukott el, mert vele szemben egy „teljesen ismeretlen” személyt, Válya Gyulát választotta meg polgármesternek a képviselő-testület – alapvetően liberális – többsége 1922. július 24-én.⁹³ Mindezek ellenére mindkét oldal sajtója a saját győzelmeként állította be e választást. A kereszténypárti lapok azt fejezték ki a beszámolóikból, hogy nem az ő jelöltjüket választották meg, míg a liberális lapok arról nem írtak, hogy Válya nemcsak az országos levéltár munkatársa és hírlapíró, hanem kereszténypárti fővárosi képviselő és a kőbányai ÉME elnöke is volt.⁹⁴ Mindenesetre az új polgármester a megválasztása után azt

⁹² Hivatalosan az alispán elnökletével működő ötfős kijelölő választmány terjesztett legalább három jelöltet a képviselő-testület elé, de e választmány további két tagját maga az alispán választotta ki a városi képviselők közül, azaz döntő szava volt a jelölésben.

⁹³ Válya Gyula 108, míg Szopkó István 84 szavazatot kapott. BFL V. 273.a. 14. kötet. A tisztújító szék jegyzőkönyve, 1922. július 24.

⁹⁴ A keresztény gondolat győzelme Kispesten. *Szózat*, 1922. július 25. 12.; Liberális győzelem Kispesten. *Világ*, 1922. július 25. 9.; A kispesti polgármesterválasztás az összes újságok szenzációs riportja volt. *Kispesti Hírlap*, 1922. július 30. 1–2.; *Kispest-Szentlőrinc*, 1922. szeptember 2. 1–2.

hangsúlyozta, hogy nem tekinti magát pártembernek, és a város ügyeit összefogással, politikamentesen kell intézni.⁹⁵ E kijelentését azonban árnyalja, hogy a fővárosi keresztény párt vacsoráján – ahol köszöntötték mint Kispest új vezetőjét – azt ígérte: „új állásában is hű és kitartó katonája lesz a Keresztény Községi Párt lobogójának”.⁹⁶

Újpesten a liberális blokk belső megosztottsága vezetett oda, hogy végül a várost 1919 őszétől irányító kormánybiztos, Semsey Aladár lett a polgármester. A blokkon belül a kudarccal felérő szoros választási győzelem után kiütköztek az ellentétek, és először külön jelöltjük lett a demokrata, és külön a függetlenségi pártiaknak, miközben a liberálisnak tekintett virilisek körében Semsey is népszerű volt. A kormánybiztos valószínűleg már régebb óta készült a városvezetői poszt megszerzésére, ezért a korábbi konfliktusokon túllépve igyekezett híveket szerezni a kereszténypártiak körében is, és bírta az alispán jóindulatát is.⁹⁷ Taktikája sikeres lett, így 1922. október 4-én a városi képviselőtestület őt választotta meg polgármesternek nagy többséggel, a függetlenségi párt helyi elnökével szemben.⁹⁸ Ebben a tudósítások szerint szerepet játszott az is, hogy a város autonómiájának visszanyerése után a képviselők egy része, főleg a legnagyobb adófizetők nem akartak „új ütközőfelületet” létesíteni azzal, hogy egy ellenzéki, ráadásul októbrista pártvezetőt választanak Újpest élére. Ezzel szemben Semsey programként a megkezdett munkája folytatását ígérte („maradok, aki voltam”), és ő is a pár-

⁹⁵ A polgármester. *Kispesti Hírek*, 1922. július 29. 2.

⁹⁶ MTI Hírek, 1922. július 25. 9. kiadás. *MTI Hírchívtár*, 1920–1945. <https://archiv1920-1944.mti.hu> (Letöltve: 2022. 09. 01.)

⁹⁷ Semsey „érdemének” tekintették azt is, hogy felesége részt vett a keresztény szervezetek munkájában, így a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége és a Katolikus Nőszövetség helyi elnöknője volt. A keresztény községi párt egyik polgármesterjelöltje. *Független Újság*, 1922. szeptember 17. 3.

⁹⁸ Semsey 119, Szalay Sándor 72 voksot kapott, míg volt 18 üres, így érvénytelen szavazólap is, amelyek túlnyomó részét a szociáldemokraták adták le. BFL V. 674. Újpest város képviselőtestületének iratai. 19. kötet. A tisztújító szék jegyzőkönyve, 1922. október 4. A polgármesterválasztás eseményeiről lásd még Semsey Aladár lett Újpest polgármestere. *Pesti Napló*, 1922. október 5. 3.; Dr. Semsey Aladár lett Újpest város polgármestere. *Független Újság*, 1922. október 8. 1.

tokon felülemelkedő városigazgatás fontosságát hangsúlyozta, ahogy a megválasztása is „különböző pártállású polgártársaim összeműködő törekvésének és akaratának eredménye” volt.⁹⁹

A másik két városban az „egyhangú” eredményt hozó választás után egyszerűbb volt a helyzet. Rákospalotán egy helyi ügyvédet, Cserba Elemért választották közfelkiáltással (azaz formális szavazás nélkül) polgármesterré 1923. szeptember 5-én, aki a mögötte álló széles koalíciónak megfelelően az összefogást és az országos politika távortartását hirdette, mert ő „minden párt és egyéb különbség nélkül a hazafiság, vallásosság és nemzeti érzés jegyében minden palotai polgár pártatlan atyja óhajt lenni”.¹⁰⁰ Végül 1923. december 22-én Erzsébetfalva polgármesterévé szintén egyhangúlag választották meg Chikán Bélát, a helyi államrendőrség fogalmazóját, aki korábban a község segédjegyzője volt.¹⁰¹ Bemutatkozó beszédében a szociális kérdés fontosságát hangsúlyozta, tekintettel arra, hogy Erzsébetfalva elsősorban munkásváros.¹⁰²

A választások és tisztújítások tehát vegyes eredményeket hoztak az elővárosokban. Valószínűleg egyik politikai irányzat sem lehetett teljesen elégedett a fejleményekkel, de összességében egyértelmű vereséget sem kellett elkönyvelniük. A kérdéssel foglalkozó szakirodalom eddig inkább a liberális és szociáldemokrata szövetség sikereit hangsúlyozta, ezzel szemben a források részletesebb feltárásával árnyaltabb kép bontakozott ki: láthatóvá váltak azok a korlátok és kudarcok is, amelyekkel ennek a blokknak szembe kellett néznie. Ahogy másképp látszik az elővárosok felsőbb hatóságának, a vármegyének a szerepe is.

⁹⁹ Sipos András: *Dokumentumok Újpest történetéhez...* I. m. 214–222., az idézetek: 218. és 221.

¹⁰⁰ A 1923. szeptember 12-i közgyűlésen a nagy egységet csak a szociáldemokraták külön programhirdetése „zavarta meg”. Rákospalotai Hírek. *Újpesti Napló*, 1922. szeptember 15. 5.; BFL V. 573. 4. kötet. Rákospalota képviselőtestületei jegyzőkönyvei, 1922. szeptember 5. és 12.

¹⁰¹ Tisztújító közgyűlés. *Erzsébetfalva és Környéke*, 1922. december 24. 2.; *Pestszenterzsébet, Kíspeszt és környéke*. Magyar városok monográfiája, Budapest, 1936. 84.

¹⁰² BFL V. 373. 2. kötet. Pesterzsébet képviselőtestületi jegyzőkönyvei, 1/1924. (január 12.); „Céltudatos munkát és fokozatos fejlődést akarunk...” *Népszava*, 1924. január 13. 6.

A korabeli liberális és szociáldemokrata lapok, és őket követve a későbbi szakirodalom úgy ítélte meg, hogy a vármegyei tisztviselők minden eszközzel a kereszténypártiakat segítették a helyi politikai küzdelmekben. Bár az alispán, a főszolgabíró vagy éppen az újpesti kormánybiztos jobboldalisága, régi típusú konzervatív felfogása nem kérdéses, de esetükben sokkal inkább egyfajta la-vírozásról beszélhetünk, amikor igyekeztek a két szemben álló csoportot kijátszani egymás ellen. A radikális keresztényszocialisták helyi hatalomátvétele legalább annyira problémás lett volna számukra, mint egy jelentős szociáldemokrata előretörés, mert mind pozíciójukból, mind konzervatív felfogásukból fakadóan elutasították a komolyabb reformokat, a fennálló helyzet „túlzott” átalakítását. Ebben pedig közös volt az érdekük a helyi liberális elit jó részével, főleg a virilisekkel, ahogy az a városi tisztújítások során meg is mutatkozott. Így végül Pest vármegye szempontjából is – a speciális főváros környéki helyzet figyelembevételével – elfogadható, mérsékelt, a vármegyei hatalmat és tekintélyt elismerő vezetés alá kerültek e városok.

Az átmenet konfliktusos éveit tehát egyfajta nyugalmi helyzet jött létre. Ez is szerepet játszott abban, hogy az 1922–1923-ban megválasztott képviselő-testületek egészen 1929-ig megmaradtak: hiába kellett volna háromévente a mandátumok felét megújítani, egyik városban sem került sor újabb választásra.¹⁰³ Ennek magyarázata, illetve az új polgármesterek, tisztviselők és képviselő-testületek (együtt)működése azonban már egy másik tanulmány témája lehet. Ahogy az is, hogy az 1930-as években hogyan bontakozott ki a jobboldali előtörés a főváros környéki elővárosokban.¹⁰⁴

¹⁰³ Az elmaradt választások kérdését röviden bemutatja: FORRÓ Katalin: Helyhatósági választások az 1950-ben Budapesthez csatolt településeken, 1920–1940. In: FEITL István – IGNÁCZ Károly (szerk.): *Önkormányzati választások Budapesten, 1867–2010*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. 130–151., 133–134.

¹⁰⁴ Utóbbi részben érinti: IGNÁCZ Károly: Határtalan „vörös övezet”... I. m., illetve a folyamat végét bemutatja két városban: Uó: „A kormánypárt és a nyilasok... I. m.